

tal 1: 50.000

leur gaans

landse mylen

HUISSEN

182

Historische **Kring** Bemmell

Kringblad

Jaargang 13, nr 1.
Januari 2003

Ressen

BEMMEL

Halderen

Waal

U B B E R G E N

1754-122

7 - 15 - 7 - 10

Historische Kring Bemmeler

ISSN 1384-9271

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 13 no 1.

Inhoudsopgave:

Woord van de voorzitter	1
Kerstherinneringen uit mijn jeugd.....	2
50 jaar geleden kwamen Ambonezen in Haalderen	4
Aanwinsten.....	14
De woning van Jan Bunk.....	15
De IJssellinie	18
Buiten spelen	25
Vondst kokerbijl bij de Linge.....	28
Het ouderlijk huis van Eef Smits uit Haalderen.....	30
Klas 6 van de School der Ned. Herv. Gemeente te Bemmeler 1970-1971 ..	36
Hendrik Lindsen, orgelbouwer.....	38
Horlogerie Bouwman te Bemmeler	40
Een krantenknipsel (35).....	50
Uut de ouwe deus (35) - Soepel.....	51
Oud archiefmateriaal (17).....	52
Aan de deur werd veel gekocht.....	54
Straatnamen in Bemmeler, Haalderen en Ressen - Meestersplein.....	57
Flitsen uit de geschiedenis van Doornik (9).....	58
Het vegen van de baan gemechaniseerd	67
't Is historisch (11) - Controleurs	68
Internetwetenswaardigheden	70
Agenda	70
Boeken	71
Advertenties 1929	72
Colofon	

Dit is de vijfendertigste uitgave van het Kringblad. Het voornemen bestaat het volgende nummer begin mei 2003 te laten verschijnen. Kopij voor dat nummer is welkom en kan bij de redactieleden of bij het secretariaat worden ingeleverd. Als uiterste datum voor het inleveren van kopij willen wij graag 15 maart 2003 aanhouden.

Woord van de voorzitter

Op het moment dat ik me aan het schrijven zet van deze bijdrage, realiseer ik me dat 2002 al weer bijna geschiedenis is. Tijd dus voor een korte terugblik.

Het jaar 2002 was het jaar waarin we ons 400^e lid konden begroeten. De groei van het ledental van de laatste jaren heeft zich ook dit jaar doorgezet. We organiseerden drie thema-avonden: 'Van Noviomagus naar Numaga', 'Haalderen in Beeld' en 'De IJssellinie met drijvende stuwten tijdens de Koude Oorlog'. Het waren drie avonden met zeer uiteenlopende onderwerpen die werden bezocht door in totaal ruim 270 personen! We hadden een excursie naar het Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945 in Groesbeek, met een helaas wat tegenvallende deelname van 20 leden. De Kringprijs 2002 kenden we toe aan de Stichting Streekmuseum Over-Betuwe voor de uitgave van het bijzonder fraaie Monumentenboek Bemmelen. Verder organiseerden we voor de elfde keer onze kalenderactie. We verkochten 730 jaarkalenders 2003. Een mooi aantal, wat zich ook vertaalt in een fraaie bijdrage aan de financiële middelen van de kring. Het stelt ons in staat af en toe iets extra's te doen. En dus zijn we al weer aan het fotograferen voor de twaalfde editie.

Over bijna al het bovenstaande las u reeds uitgebreid in het Kringblad. Ons viermaandelijks huisorgaan kreeg een nieuw aanzien en stond ook dit jaar weer letterlijk bol van de lezenswaardige artikelen. Vele onderwerpen kwamen aan de orde en de kring van personen die een bijdrage leverde, nam verder toe. Duidelijk is dat van het blad een grote wervende kracht uit gaat. Het is iedere keer een krachttoer om met een kleine groep een dergelijke uitgave neer te leggen. Maar de vele positieve reacties na het verschijnen van het blad vormen steeds weer een stimulans om er een goed vervolg aan te geven.

Het jaar 2003 gaan we als bestuur in met de wetenschap dat uw verwachtingen op basis van het verstreken jaar hoog gespannen zijn. Om het allemaal weer opnieuw waar te kunnen maken, hopen we meer dan ooit op uw steun. Want het bovenstaande vraagt veel inzet van het bestuur en de kring van meewerkende leden daar direct omheen. Die belasting zou mogelijk nog kunnen toenemen als daar wellicht op niet al te lange termijn de inrichting en bemensing van een eigen kringruimte nog bij komt. Tegelijkertijd biedt juist een eigen verenigingsruimte de leden de mogelijkheid om eens binnen te lopen en vrijblijvend rond te kijken of er wat te doen valt. Wij hopen dat de balans in dat opzicht aan het eind van 2003 positief zal zijn uitgevallen.

Voor nu wens ik u, mede namens het bestuur, plezierige feestdagen en een voorspoedig 2003. Wij hopen dat dit eerste Kringblad van het nieuwe jaar u weer veel leesplezier geeft.

Marc Kocken

Kerstherinneringen uit mijn jeugd

Ruim 75 jaar geleden kochten vader Willem en moeder Marie Derksen een kerstgroep. Dat moet voor die tijd een vrij grote uitgave zijn geweest. Dat ze het toch deden, zal ongetwijfeld te maken hebben gehad met hun diep gelovig zijn. In de tijd waarover we het hier hebben, was de kerststal veel belangrijker dan de kerstboom, die toen pas heel geleidelijk zijn intrede deed.

De kersttijd is in mijn herinnering altijd een fijne tijd geweest, vanaf het begin van de eerste adventsweek tot aan de hoogtepunten als de nachtmis en de herhaalde bezoeken aan de in de kerk opgestelde kerstgroep. En vervolgens nog de tijd tot en met het octaaf van Driekoningen (acht dagen na 6 januari), die ook tot de kersttijd werd gerekend. Die hele periode van bijna 7 weken werd bij ons thuis intens meebeleefd.

De meest helder in het geheugen liggende herinnering is altijd nog, dat mijn zussen en ik voor het naar bed gaan in pon en hansop op vaders knieën voor het kribje zaten. Eerst stak vader dan de kaarsjes aan die in een lange rij stonden opgesteld. Daarna zong hij enkele kerstliedjes. Een van die liedjes ging, dacht ik, als volgt:

*Herders, hoe ontwaakt gij niet,
Wat is op dit uur geschied?
Ene stem van hemellingen
Klonk door de ongemeten kringen.
Gloria! Gloria!
Oh de Schepper van het heelal
Ligt daar in een arme stal.
Laat ons spoeden naar dat Kind,
Tonen dat ons hart het mint.*

Misschien geeft deze nostalgische beschrijving een wat (te) mooie illustratie van het gezinsleven van toen. Maar als vader met zijn zware stem zong over die ongemeten kringen, dan maakte dat op ons een diepe indruk.

Als het hierna tijd werd om naar bed te gaan, dan mocht ieder van ons eerst nog een evenredig aantal kaarsjes doven. Dat gebeurde door een ouderwetse, witte stenen pijp (misschien nog van mijn grootvader) omgekeerd op het kaarsje te zetten. Wanneer je dan de pijpenkop snel optrok, was de vlam nog niet gedoofd en mocht je het nog een keer proberen. Aan het eind van het aantal eerlijk toebedeelde kaarsjes was het een sport om in snel tempo nog enkele kaarsjes van de zussen uit te maken. De zojuist nog bezongen 'vrede op aarde' was dan wel even verdwenen.

Na de kerstperiode werden de beeldjes met veel zorg in papier gewikkeld en in een theekist op de vliering opgeborgen. Ook toen wij al wat ouder waren, bleef het opzetten en opbergen van de kerstgroep een jaarlijks terugkerend ritueel. Zelfs in de oorlogsjaren.

Bij thuiskomst na de evacuatie in 1945 lag de groep, licht beschadigd en doorweekt, over de hele vliering verspreid. Waarschijnlijk hebben Duitse of geallieerde militairen de kist gevonden en 'uit veiligheidsoverwegingen' onderzocht. De inhoud hebben ze daarna gewoon laten liggen. Hoe de beeldjes in die barre weersomstandigheden in een totaal kapotgeschoten huis nog in redelijke staat de winter zijn doorgekomen, is mij een raadsel.

Hierboven ziet u een foto van een deel van onze kerstgroep. Sinds het overlijden van mijn ouders is die in ons bezit. Het is verwonderlijk dat de kersttijd, na zoveel herhalingen, nog steeds blijft boeien en steeds opnieuw die gevoelens van nostalgie en sfeer weet op te roepen. De speciale herinneringen rond deze kerstgroep zullen hier volgens mij zeker een rol bij spelen.

Ik wens alle lezers van het Kringblad een zalig kerstfeest en sfeervolle dagen toe.

Jan Derksen

50 jaar geleden kwamen Ambonezen in Haalderen

Inleiding

In 1952 kwam voor het eerst een groep Ambonezen naar Haalderen. Nu spreekt men van Zuid-Molukkers, maar die naam kwam pas later in gebruik, omdat lang niet al deze mensen afkomstig waren van het eiland Ambon en omdat intussen de Zuid-Molukse republiek was uitgeroepen. In 1952 sprak men echter over Ambonezen en vandaar dat we in dit verhaal grotendeels deze benaming hanteren. Dat deze mensen naar Haalderen kwamen, was niet zo verwonderlijk, want daar stond al een barakkenkamp dat in de veertiger jaren gebouwd was als bouwvakkerskamp voor de wederopbouw (zie Kringblad mei 2001, blz. 18 e.v.). In 1952 stond dat kamp leeg en het was dus logisch dat het een andere bestemming kreeg.

Het barakkenkamp in Haalderen. Op de voorgrond loopt de Lage Zandsestraat; schuin naar boven Klein Baal.

Voorgeschiedenis

De meeste Ambonezen kwamen in Nederland aan in 1951. Ze waren naar hier gehaald, omdat ze in Indonesië gediend hadden in het KNIL, het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger. Hun tegenstanders daar waren in eerste instantie de 'Peloppers', Indonesische avonturiers, en later de TNI, Tentara Negara Indonesia, het latere reguliere Indonesische leger. De Ambonezen werden door de Indonesiërs dus als vijanden beschouwd en als ze daar bleven na het vertrek van de Nederlanders zou hun leven in gevaar kunnen zijn.

Hoe kwam het dan, dat de Ambonezen, die naar Haalderen kwamen, pas in 1952 aankwamen? Dat had te maken met een zeer omstreden figuur die in

Indonesië tijdens de politionele acties optrad. Dat was kapitein Raymond Westerling. Hij had met succes, maar met harde hand, een aantal zuiveringsacties uitgevoerd op Celebes. Later werd hij door het Nederlandse gouvernement -mede onder internationale druk- tot de orde geroepen. Men vond dat zijn optreden te meedogenloos was. Hij werd op non-actief gesteld.

Later begon hij zijn eigen 'oorlog'. Zo waren de korporaal Johannes Domingus Latupeirissa en soldaat eerste klas Zefnath Pattinasarany en met hen verscheidene andere Ambonezen in Westerlings strijdgroep opgenomen. Dat gebeurde onder dwang in de omgeving van Bandoeng. Ze kregen de keus: meedoen of de kogel. Westerling beschikte over twee compagnieën soldaten: ongeveer 250 man. Zij namen overal waar ze kwamen groepen KNIL-militairen met geweld over. De militairen van het Nederlandse leger en van het KNIL waren na de laatste politionele actie geconsigneerd, dat wil zeggen ze moesten in de kazernes blijven. Daar trok Raymond Westerling zich evenwel niets van aan.

De jonge staat Indonesië probeerde gezag te krijgen over alle deelstaten en omdat daarover nogal wat onvrede bestond, meende Westerling dat de tijd rijp was voor een staatsgreep. Hij wilde optrekken naar Jakarta, teneinde daar de macht over te nemen. Hij en zijn mannen zaten in een kazerne, waar ze waren geïnterneerd. Via een achteruitgang probeerden ze de kazerne te verlaten. Een deel van de groep, waaronder een vrachtwagen met zware wapens en munitie, werd tegengehouden door de wacht.

Maar Westerling dacht in Jakarta op de diverse politieposten wel aan munitie te kunnen komen. Eén groep van ongeveer 150 man trok op naar Jakarta, terwijl een andere groep van circa 100 man Bandoeng zou innemen. De mannen hadden de schouderstukken van hun uniformen omgedraaid, zodat de Nederlandse emblemen niet te zien waren. In Jakarta werden enkele politieposten veroverd, maar daar bleek geen passende munitie aanwezig te zijn. Toen de eigen munitie op was, moest men zich tenslotte overgeven.

De andere groep trok op naar Bandoeng en veroverde de stad in een kwartier tijd. Omdat de verovering van Jakarta mislukt was, lukte ook de staatsgreep niet en moest de groep in Bandoeng haar positie ook opgeven. De mannen werden weer geconsigneerd in hun kazerne. Een paar dagen later werden ze per vliegtuig naar Jakarta gebracht. Vrouwen en kinderen bleven achter. De Nederlandse regering bracht de Westerling-militairen naar het strafkamp 'Onrust'. Dat is een 9 ha groot eiland vlak bij Jakarta. Oorspronkelijk was het in gebruik als een grote reparatiewerf en voorraadschuur voor de schepen van de Verenigde Oostindische Compagnie. Later werd het eiland gebruikt als quarantainestation voor moslims, die terug kwamen van een bedevaart naar Mekka en mogelijk besmettelijke ziekten meebrachten.

Na de oorlog werd het eiland gebruikt als interneringskamp voor Japanners en Duitsers, als heropvoedingskamp voor 'Indië-weigeraars', deserteurs en andere gestraften uit het (Nederlandse) leger. De soldaten van Westerling waren daar als 'straf' voor hun optreden naar toe gebracht, maar ze werden op Onrust goed behandeld. Er werd gewoon soldij uitbetaald en daarvoor was ook van alles te koop. Gedurende de zes maanden dat ze daar vast zaten, werden de mannen uitvoerig door de krijgsraad ondervraagd. Natuurlijk wisten ze van niks....

Tenslotte werden de mannen overgebracht naar (het toen nog Nederlandse) Nieuw-Guinea, waar ze een jaar verbleven. Daarna werden ze naar Nederland overgevlogen. Tijdens het verblijf op Nieuw-Guinea had de heer Pattinasarany Sien Pasalbessy, de dochter van een zendeling, leren kennen. Het gezin van de zendeling was ook van Ambonese afkomst en kwam uit hetzelfde dorp als Pattinasarany, waardoor het meteen klikte. Omdat de mannen vrij plotseling te horen kregen, dat ze naar Nederland zouden worden overgebracht en dat alleen gehuwden hun echtgenote mochten meenemen, zijn ze snel getrouwd.

De militairen met hun eventuele vrouwen werden in groepen van ongeveer honderd mensen overgevlogen. De laatste groep is in december 1951 per schip vertrokken. Zij kwamen op 23 januari 1952 in Rotterdam aan en zouden de eerste bewoners van het kamp Haalderen worden. Tenslotte was er nog een groep van 14 man, die door de Indonesiërs gevangen genomen was en die pas in 1953 aan de Koninklijke Marechaussee werd overgedragen. Die zorgde voor vervoer naar Nederland.

In Nederland

De heer Latupeirissa hoorde bij de laatste groep die naar Nederland kwam. De mannen kregen in oktober 1954 te horen dat ze werden gedemobiliseerd. Het idee van 'wat moeten we hier?' overheerste in die eerste tijd. Ze waren dan wel verwelkomd door een generaal, die hen toesprak: "Jongens, jullie zijn nu veilig, jullie zijn in Nederland", maar daar bleef het bij. Bij de foerier kregen ze nog een nieuw uniform, hoewel ze feitelijk uit het leger ontslagen waren, zeventien pakjes sigaretten per man en een kleine fles jenever.

Latupeirissa was eigenlijk veel liever militair gebleven. Dat was zijn beroep en iets anders had hij niet geleerd. In eerste instantie zag het er naar uit dat hem dat zou lukken. Hij verbleef nog een jaar als militair in de Oranje-Nassau Kazerne in Roosendaal. Daar waren ook de heren Salakory en Patty. Zo kwam het dat hij, toen hij uiteindelijk via Vught in Haalderen aankwam, de enige was die nog in uniform liep. Via Stoffels Modehuis werden burgerkleden aangeschaft.

De latere mevrouw Latupeirissa, Rika Souissa, was met haar oom, die toevallig ook Latupeirissa heette, meegekomen. Ze was zijn pleegdochter omdat ze op de Molukken geen ouders meer had en daar dus niet kon blijven. Haar zussen zijn met andere pleegouders meegetrokken en één broer is als verstekeling per schip naar Nederland gekomen. Rika was dertien jaar oud, toen ze op de 'Goya', een Italiaans passagiersschip, werd geplaatst voor de overtocht naar Nederland. Het schip was volgestouwd met stapelbedden en vervoerde uitsluitend Ambonezen. In 1951 kwamen ze, na een overtocht van anderhalve maand, aan in Rotterdam. Met bussen werden ze naar Amersfoort vervoerd, waar ze medisch gekeurd werden. Daarna werden ze naar Vught gebracht. Het oude concentratiekamp uit de Tweede Wereldoorlog was voor bewoning ingericht en daar woonden dus de eerste Ambonezen.

Het klimaat viel de eerste tijd wel mee voor deze mensen die in de tropen geleefd hadden. Althans voor deze groep. Het was juli toen ze aankwamen en de temperatuur was alleszins aanvaardbaar. Er was overigens geen enkele keus. Ze waren nu eenmaal hier en ze moesten het maar uit zien te houden. In het kamp werd van alles georganiseerd. Er werd school gehouden en er waren voor de jongelui verschillende (sport)clubs. Op zo'n club leerden Janus Latupeirissa en Rika Souissa elkaar kennen en in 1955 zijn ze getrouwd. Toen er in Vught geen plaats genoeg meer was, vertrok een deel van de mensen naar het kamp in Haalderen.

De heer Latupeirissa, zoon Victor, dochter Karin en mevrouw Latupeirissa.

De heer en mevrouw Pattinasarany werden, toen ze aankwamen, naar Amersfoort vervoerd waar ze drie dagen in een kazerne doorbrachten. Bij de groep waren enkele zwangere vrouwen, die naar het militair hospitaal in Amersfoort gebracht werden. In Amersfoort werden allen gekeurd en daar kregen ze te horen, dat ze gedemobiliseerd waren en dus plotseling burgers zonder beroep geworden waren. Ze kregen een vergoeding van f 3,- per week plus kost en inwoning. De Commissie Ambonezen Zorg (CAZ) zorgde voor allerlei materiële zaken: bestek, potten en pannen, een wiegje, kleding voor kinderen en volwassenen, enz. Na drie dagen moesten ze uit Amersfoort weg en toen hebben ze nogal door Nederland gezworven. De familie Pattinasarany was twee weken in Tienray bij Venlo en daarna ongeveer vier weken in Groesbeek. Tenslotte kwam deze familie in Haalderen terecht.

Een aardige bijkomstigheid was dat mevrouw Pattinasarany zwanger was. Jos werd geboren in het Wilhelminaziekenhuis in Nijmegen en onderwijl verhuisde de Groesbeekse groep naar Haalderen. Ze kwam dus meteen uit het ziekenhuis met haar baby in een andere bewoning terecht. Daar kregen ze van de CAZ bonnen van f 100,- per stuk, die bij Stoffels Modehuis inwisselbaar waren.

De heer Pattinasarany voor zijn woning.

Het Haalderense kamp

Het barakkenkamp in Haalderen was oorspronkelijk gebouwd door de DUW (Dienst Uitvoering Werken) als onderkomen voor de bouwvakkers, die vanuit alle delen van het land gekomen waren om de door oorlogshandelingen zwaar geteisterde Betuwe weer op te bouwen. Ook Haalderense mensen waren regelmatig op de bouw te vinden. Zoals de gebroeders Spanbroek, die naast hun eigenlijke werk op boerderij 'De Essenpas' overal werkten waar maar iets te doen was. De opbouw van het kamp werd begeleid door uitvoerder Mast en de opzichters De Jong en Schagen. In het kantoor in één der barakken werkte Gerda Spanbroek. Bij haar ouders waren de heren Mast en Schagen in de kost. De heer De Jong logeerde bij de familie Lintsen.

De barakken kwamen in onderdelen uit Zwitserland en werden ter plaatse op van tevoren gestorte betonfunderingen geplaatst. Per woonbarak werden meer dan honderd zakken cement gebruikt, vertelde de heer Spanbroek. De zijanten van de barakken waren dubbelwandig uitgevoerd met isolatiefolie ertussen. De daken waren niet geïsoleerd.

Van tijd tot tijd waren er ontspanningsavonden voor de bouwvakkers en nu en dan trad een Haalderense toneelgroep onder leiding van de heer Akkermans voor de bouwvakkers op. Ook publiek uit Haalderen was dan welkom.

Na 1952

Bij de ingang van het Haalderense kamp was een woning, waar in de tijd dat de Ambonezen daar verbleven, de beheerder van het kamp met zijn gezin woonde. Dat waren achtereenvolgens de heren Bergman en Van der Lee. Direct achter de beheerderswoning was de centrale keuken. Er waren Nederlandse koks aanwezig en die werden geholpen door vrijwilligers uit het kamp, vaak vrijgezellen. Het eten werd meestal thuis in gezinsverband in de eigen woning gegeten. Achter de centrale keuken was een kolenberging. Daarachter stonden nog twee kleine barakken, die beide als badruimte in gebruik waren. Ze waren voorzien van douchecabines. Er was een badhuis voor mannen en een voor vrouwen.

In de barakken rechts van de ingang woonden per barak twee gezinnen. In de linkse barakken woonden enkele gezinnen en een stuk of vijf vrijgezellen. De achterste barak was van binnen één grote ruimte en deed door de week dienst als kantine en 's zondags als kerk. De (Ambonese) dominee woonde elders.

In iedere woning was een kleine keuken, die gebruikt werd voor het afwassen en om koffie te zetten. In het keukentje en in de zitkamer stonden kolenkachels en buiten was een kolenbak aangebracht. Verder waren er twee slaapkamers en een toilet. In de slaapkamers stonden stapelbedden en vaak sliepen meerdere kinderen in één bed. De wanden waren van hout en de daken waren van hout dat met asfaltpapier was overtrokken. Bij warm weer was het binnen heet en benauwd en in de winter waren de woningen slechts met moeite warm te stoken. Dan moesten jassen, mantels en truien uitkomst bieden.

Mensen die Nederlands konden spreken, gingen meestal de boodschappen doen. Velen spraken slechts gebrekkig Nederlands. In Indië moesten je ouders voldoende geld hebben om je naar een goede school te sturen en zodoende had niet iedereen voldoende onderwijs genoten. Maar al doende leerde men. De olieman, de kolenboer, de groenteman en de kruidenier kwamen in het kamp om de spullen voor dagelijks gebruik te verkopen.

In de eerste periode gingen de mannen niet werken. Dat was zelfs niet toegestaan. Alles werd geregeld en betaald door de CAZ. Het idee achter die regeling was, dat de Nederlandse staat zich verantwoordelijk achtte voor deze groep mensen. Later werd men geacht te gaan werken en daarom werden de faciliteiten van de CAZ teruggeschroefd. De mannen werkten bij de Nederlandse Staalindustrie en bij andere bedrijven. Het was heel moeilijk te wennen aan het werken in ploegendienst. Overdag slapen was niet gemakkelijk, want de dunne houten wanden in de barakken lieten elk geluid door. Van het verdiende loon werd een fors percentage ingehouden als verrekening van de kampkosten (eten, verwarming enz.) die door de CAZ werden gemaakt. Dat de mensen daar niet blij mee waren, laat zich raden.

Contacten met de Haalderense bevolking

Pieter Wattilete (rechts) voor de keuken van kamp Klein Baal. Foto van 1956.

Natuurlijk was de komst van de Ambonezen in Haalderen het gesprek van de dag, herinnert Grada Hendriks zich. Zij was toen een meisje van nauwelijks veertien jaar en ze woonde in een noodwoning vlak bij het kamp. Daar hadden eerst gedurende korte tijd Nederlanders, die uit Indië gerepatriëerd waren, gewoond, maar nu kwamen er opeens kleurlingen. "Er komen zwarte mensen in Haalderen!" Dit werd natuurlijk op school uitvoerig besproken en 's avonds gingen de vriendinnen mee om te kijken. Telkens als Grada langs het kamp kwam, maakten vrouwen, die daar bezig waren, een gebaar van 'kom maar

even langs'. Dat werd door de meisjes echter niet begrepen en die dachten dat ze niet welkom zouden zijn. Later begreep Grada dat ze uitgenodigd werd. Toen ze daarop in ging, werd haar en andere jongelui gevraagd om boodschappen voor de Ambonese gezinnen te doen, omdat de vrouwen de Nederlandse taal niet voldoende spraken.

Grada kende al gauw verschillende Ambonezen, omdat die bij Boerboom en bij haar vader groenten kwamen halen. Boerboom en Hendriks hielden ook varkens. De buiten de barakken staande tonnen, die door de kampbewoners gebruikt werden om etensresten in te deponeren, werden door hen opgehaald en bij de varkens gelegegd. Zodoende kwam ook Grada Hendriks regelmatig in het kamp en in de keuken. Ze herinnert zich nog de koks Rinus Janssen, Piet Joosten en Verbeek. Daarnaast werkte daar ook de vrijgezel Pieter Wattilete.

Tussen hem en het Haalderense meisje bloeide iets moois op en al spoedig waren ze zo vaak bij elkaar als maar mogelijk was. Grada was toen pas veertien jaar. Maar elk jaar werd ze een jaar ouder. Pieter was dertien jaar ouder, maar dat was geen enkel bezwaar. Toen er in 1963 in Bemmelse woningen voor de Ambonezen beschikbaar kwamen, zijn ze getrouwd.

Pieter Wattilete en Grada Hendriks gaan trouwen.

De contacten met de Haalderense bevolking waren in het algemeen summier, maar vrij goed. De kinderen in de buurt kregen wel vriendschap aan Ambonese kinderen en die kwamen dan ook wel in het kamp spelen. Er was

echter maar één katholiek gezin in het kamp, de familie Kopong. De kinderen uit dit gezin gingen in Haalderen naar school. De kinderen van de overige (protestante) gezinnen werden per bus vervoerd naar de hervormde school in Bemmeler. Ook protestante kinderen uit Gendt bezochten die school, omdat in Gendt na de oorlog geen herstart gemaakt was met protestant onderwijs. Tussen Gendt en Bemmeler reed een schoolbus en daarmee konden ook de Haalderense Amboneze kinderen vervoerd worden. Een onderwijzeres die in Gendt woonde, ging altijd als begeleiding met de bus mee.

Op school leerden de kinderen natuurlijk Nederlands en al spoedig spraken ze het beter dan hun ouders. Langzaam maar zeker ontstonden ook vriendschappen tussen Nederlandse en Amboneze kinderen en dat was goed. Nu en dan kwam de Haalderense politiemann Huisman en later Reintjes in het kamp als er problemen waren. Soms was er onenigheid met Nederlanders, soms tussen Ambonezen onderling. Ook dokter Van Hesteren trad wel eens regulerend op, samen met dokter Westermann en de beheerder Bergman. Van Hesteren werd zeer gewaardeerd door de kampbevolking. Hij was als een vader, die voor zijn kinderen zorgde. Hij deed zijn best om wat Maleis te leren, zodat hij vooral ook de kinderen op hun gemak kon stellen. "Eet maar wat boeboer (rijstpap)," zei hij, "dan word je wel beter."

Nederlandse vrouwen in het kamp

In Nijmegen boven in een eethuis aan Plein 44 speelde met enige regelmaat een Molukse muziekband. Daar werd gedanst en verscheidene Nederlandse meisjes gingen daar naar toe om zich te vermaken, maar vooral ook uit nieuwsgierigheid, want Ambonezen waren iets bijzonders in de vijftiger jaren. Een van die meisjes was Mientje Indenbosch. Zij leerde de leden van de band nader kennen en heel speciaal een jongeman, Julianus Molle. Dat nader kennen groeide uit tot een stevige verkering met trouwplannen. Maar dat was niet zo eenvoudig. Julianus was protestant en Mientje was katholiek. Daarmee hadden de ouders van Mientje de grootste problemen. Mientje hielp regelmatig mee met van alles en nog wat in de katholieke kerk en dat mocht toen plotseling niet meer van de pastoor. Daarbij kwam, dat de aanstaande bruidegom donker gekleurd was en daar had vooral Mientjes moeder nogal wat moeite mee. De jongelui zetten echter toch door. Ze trouwden in Nijmegen voor de burgerlijke stand en in het kamp in Haalderen voor de (protestante Molukse) kerk.

Geld voor een grote bruiloft was er niet. Julianus had f 3,- zakgeld per week. Voor eten en kleding was gezorgd. Mientje, inmiddels mevrouw Molle, moest wel wennen aan de samenleving in het kamp. Het eten was nauwelijks een probleem. Er kwam afwisselend Nederlands en Indisch eten op tafel. En dat went snel als je jong bent. De taal was een heel ander probleem. De Ambonezen spraken slecht Nederlands en Mientje sprak geen woord Maleis.

En ze had ook eigenlijk niet veel zin om Maleis te leren. Tenslotte woonde men in Nederland, vond ze. De Molukse cultuur en gebruiken waren natuurlijk ook verschillend van de Nederlandse. Mientje maakte er geen echt probleem van. Ze werd door de meeste Ambonezen geaccepteerd en als iemand daar moeite mee had en er een opmerking over maakte, had ze haar mondje wel bij zich.

Het eerste kind (Tonnie) werd geboren in 1953 in het St.-Liduinaziekenhuis in Bemmelen. Voor de nazorg van de baby moesten moeder en kind per taxi naar het Wit-Gele Kruis in Bemmelen. Behalve mevrouw Molle waren er nog een paar Nederlandse vrouwen, die met een Ambonees gehuwd waren, in het kamp.

Julianus Molle als militair in Indië.

De R.M.S.

Intussen was de R.M.S., de Republiek Maluku Selatan opgericht en vanaf begin zeventiger jaren werd steeds meer over 'Zuid-Molukkers' gesproken. Dat wilden ze zelf graag, omdat ze zich los wilden maken van het koloniaal verleden.

Opheffing van het kamp

Uiteindelijk moesten de kampen worden opgeheven. Het 'tijdelijke' verblijf in Nederland was permanent geworden en er was behoefte aan een betere woonsituatie. De bewoners konden zich laten inschrijven voor zogenaamde domeinwoningen. Die werden door het rijk gebouwd. De groep bewoners van het kamp in Haalderen echter wilde graag bij elkaar blijven wonen. Ze zouden dan niet de faciliteiten krijgen, die in de door het rijk te bouwen wijken zouden worden aangebracht. Enkelingen kozen voor wonen in domeinwoningen en vertrokken naar elders.

Rond 1964 kon de rest van de Zuid-Molukse gezinnen verhuizen naar gewone woningen in Bemmelen. Dat waren woningwetwoningen, die later in handen van woningbouwvereniging St. Joseph overgingen. Met vrachtwagens werden de spullen verhuisd. In de Pastoor Grimmeltstraat waren de huizen het eerst klaar. Die werden onder meer betrokken door de families Molle en

Latupeirissa. Daarna volgden de woningen aan de Ds. Israëlstraat en nog later aan de Dr. Bouwdijk Bastiaansestraat. De schoolbus reed nog een poos op en neer tussen Gendt en Bemmél, maar voor de Zuid-Molukse kinderen was het niet meer nodig. Die kwamen zelfstandig naar school.

Erkenning

In 1985 werd aan de Zuid-Molukkers als een -veel te late- erkenning voor wat zij indertijd in dienst van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) voor Nederland gedaan hadden de zogenaamde 'Rietkerk-penning' uitgereikt.

De tijd staat niet stil

De kinderen van toen zijn de volwassenen van nu en die wonen overal verspreid door Bemmél en door Nederland. Van tijd tot tijd werd, als daar geld voor was, eens een bezoek gebracht in Indonesië, maar men woont en leeft hier. Het CAZ-ledikantje en de CAZ-box werden nog gebruikt voor de kleinkinderen van Pattinasarany. De mensen die indertijd na de politionele actie naar Nederland kwamen, zijn er niet allemaal meer. Maar in hun kinderen en in de verbondenheid binnen de RMS leeft nog steeds de droom over de prachtige Zuid-Molukse eilanden.

Met dank aan de families Latupeirissa, Pattinasarany en Spanbroek en de dames Molle en Wattilete.

Joop Verburg

Aanwinsten

Van ons kringlid Cor van Dalen kregen we acht ingebonden jaargangen van het genealogische maandblad 'Gens Nostra', alsmede vele tientallen losse nummers van datzelfde maandblad. Daarnaast een jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie, verscheidene afleveringen van het afdelingsblad Kwartier van Nijmegen en meerdere catalogi. Allemaal materiaal, waar mensen die een genealogische zoektocht willen ondernemen veel aan kunnen hebben en die een waardevolle aanvulling zijn van het documentatiemateriaal van de Historische Kring Bemmél. Hiervoor hartelijk dank.

Bij een bezoek aan de Historische Kring Gente kregen we een drietal houten delen van wat vermoedelijk ooit een Romeins schip is geweest. De stukken werden enkele jaren geleden door Gerard Janssen, bestuurslid van de Gendtse kring, gevonden in de Bemmelse polder. Het gevonden materiaal verkeert nog in redelijke staat en ligt nu te wachten om in de toekomstige huisvesting van onze kring aan de inwoners van Bemmél getoond te kunnen worden. Ook hiervoor onze dank.

Het bestuur

- 3) Gradus: geboren 1 juni 1800, is van beroep eveneens timmerman en hij gaat in Zevenaar wonen.
- 4) Jan junior: geboren 13 oktober 1802 en overleden 2 januari 1846, is schoenmaker en tapper in Bemmelen. Eerst trouwt hij met Elisabeth Vaassen en na haar overlijden trouwt hij op 26 mei 1841 met Mechtilda Geertruida van Nijenhoff (geboren in Angeren 27 maart 1812). Na het overlijden van Jan trouwt Mechtilda op 27 januari 1847 met Willem Bouwman, geboren in Bemmelen 12 januari 1817 en aldaar overleden 8 september 1883. Willem is tapper/slijter en horlogemaker in Bemmelen. Mechtilda is de dochter van Willem van Nijenhoff, die rond 1800 in Bemmelen 'raadslid' is.
- 5) Catharina: geboren 6 november 1804 en op zeer jonge leeftijd overleden.
- 6) Hendrik: geboren 5 november 1805 en overleden 2 oktober 1832. Hij was toen nog ongehuwd.
- 7) Catharina: geboren 30 september 1808 en overleden 16 januari 1810.
- 8) Catharina: is op 10 februari 1811 geboren en op 24 januari 1834 overleden. Op 12 augustus 1829 trouwt zij in Bemmelen met Klaas (of Nicolaas) Teunissen (geboren 1 maart 1800 in Herveld en overleden 24 februari 1880 in Schalke-Duitsland). Catharina en Klaas krijgen twee kinderen: Peter (15 september 1831 - 1 maart 1832) en Johanna (geboren op 5 november 1832).

Jan Bunk senior woont dus met zijn gezin bij de hervormde kerk, grenzend aan het kerkhof. Regelmatig heeft dat huis diverse medebewoners. In die tijd wordt een kleine ruimte vaak met velen gedeeld. Zo verblijven er steeds een of meer knechten en meiden bij Jan Bunk in huis en ook zijn kinderen blijven na hun huwelijk nog een tijd inwonend. Jan Bunk junior trouwt twee keer thuis in, zowel met Elisabeth Vaassen als met Mechtilda van Nijenhoff. En nadat Catharina Bunk met Klaas Teunissen getrouwd is, trekken ze ook bij Jan in. Voor Klaas is dit het tweede huwelijk. Uit zijn eerste huwelijk met Johanna Derksen, die op 22 juni 1829 in Bemmelen is overleden, heeft hij drie kinderen die ook nog bij hem inwonen. Ook Anna Ermers uit Oeffelt, die als meid bij Klaas dient en die na het overlijden van Catharina in 1834 zijn derde vrouw zal worden, woont bij hen in. Klaas en Catharina verlaten een jaar later met hun kinderen dit pand echter om in huis nummer 58 te gaan wonen. In 1848 verlaat het gezin van Klaas Teunissen Bemmelen om zich te vestigen in Oeffelt.

Rond 1847 heeft Jan Bunk de volgende burens: aan de achterzijde Jan Theodorus Peters met zijn gezin en inwonend personeel, die daar als landbouwer ook nog een perceel tabaksland heeft (volgens de kadastrale legger nummer 175 en 176). Daarnaast woont op nummer 174 Anna Maria Kratz, die de functie van schoolhoudster uitoefent. Aan de voorkant is een pad naar de hervormde kerk en daar tegenover woont op nummer 192 Frederik van Gent met zijn gezin en inwonend personeel. Achter dit huis is nog een flinke tuin op nummer 193 die ook van Frederik is.

In een testament heeft Jan Bunk senior bepaald dat zijn zoon Jan diens enige en algehele erfgenaam zal zijn. Maar omdat Jan Bunk junior op 2 januari 1846 kinderloos is overleden, moet er een openbare verkoping plaatsvinden. Een verdeling in natura is niet mogelijk, omdat anders de kleine hofstede door versnippering geheel verloren zal gaan, zoals in de notarisakte staat vermeld. De opbrengst zal dan in drie gelijke delen verdeeld worden tussen Gradus Bunk, het enig overlevende kind van Jan Bunk en toeziend voogd over Johanna Teunissen, die ook zal meedelen in de nalatenschap, en Mechtilda Geertruida van Nijenhoff als de weduwe van zoon Jan.

In een notarisakte, opgesteld 23 november 1847 door Christiaan Evert Stolk, notaris te Bemmelen, lezen we dat de roerende goederen uit de woning van wijlen Jan Bunk in het openbaar zijn verkocht voor f 262,45. In diezelfde akte worden dan de gegevens vermeld over de verkoop van de woning, die plaats zal vinden in de woning zelf. Dit gebeurt in tegenwoordigheid van Gradus Bunk, timmerman, wonende te Zevenaar, voor zichzelf en als toeziend voogd van Johanna Teunissen. Ook aanwezig is Nicolaas Teunissen, tabaksplanter, wonende te Bemmelen als vader en wettige voogd van Johanna Teunissen. En verder vermeldt de akte de aanwezigheid van Willem Bouwman, horlogemaker, wonende te Bemmelen en diens echtgenote Mechtilda Geertruida van Nijenhoff, de weduwe van Jan Bunk junior. De verkoop geschiedt op last van de arrondissementsrechtbank in Nijmegen die op 26 oktober 1847 hiervoor bevel geeft.

Verder lezen we nog in de notarisakte dat de woning *'bezwaard is met een jaarlijkse uitgang van 6 gulden ten behoeve van de Kerk der Hervormde Gemeente van Bemmelen, op den 1^e januari van elk jaar moetende betaald worden.'* Hierdoor mag men gebruik maken van het pad dat naar de kerk gaat en dat vrijgehouden moet worden. Ook lezen we in de akte heel nauwkeurig hoe de opbrengst van de verkoop verdeeld gaat worden, hoe de verkoop zal geschieden en op welke manier en aan welke verplichtingen koper en verkoper zullen moeten voldoen. Het huis is vrij van hypotheek, maar wel bezwaard met de gewone landelijke en plaatselijke lasten, zoals bijvoorbeeld de polderlasten.

De woning wordt ingezet voor f 1.075 en verkocht voor f 1.185. Zoals gezegd worden Willem Bouwman en Mechtilda Geertruida van Nijenhoff de nieuwe eigenaars en zij gaan dan hier wonen en krijgen er vijf kinderen.

Meer gegevens over de families Bunk en Teunissen kunt u vinden in het boek 'Vier eeuwen familie Teunissen', verschenen in 1998 of op internet: <http://members.tripodnet.nl/FransTeunissenBemmel>

Frans Teunissen

De IJssellinie

Op donderdag 31 oktober waren ruim 140 belangstellenden aanwezig in de grote zaal van Cultureel Centrum 'De Kinkel' om de thema-avond over 'De IJssellinie met drijvende stuwen tijdens de Koude Oorlog' bij te wonen.

Het was allemaal begonnen bij het vastleggen van het levensverhaal van Thé Hoekjan voor ons Kringblad. Met zijn broer Jo en diverse andere inwoners van de streek had hij in het begin van de jaren vijftig meegewerkt aan de bouw van een gigantische drijvende stuw, die bij de steenfabriek in de Bemmelse polder in een speciaal daarvoor aangelegde haven lag. Na de bouw had hij een jaar of tien aan het onderhoud ervan gewerkt. Om vervolgens tegen het midden van de zestiger jaren mee te kunnen helpen bij het slopen. Hij is zich altijd blijven verwonderen over het nut van al dat werk. Hoekjan vertelde ook van de strenge geheimhouding die er rond het object was. Foto's had hij er niet van. Om daar aan te kunnen komen, kwamen we bij de Stichting Menno van Coehoorn terecht. Door deze stichting, die zich beijvert voor de instandhouding van verdedigingswerken, was in 1997 het boek 'Drijvende stuwen voor de landsverdediging' uitgegeven. Uit navraag bij de stichting bleek dat zij ons nog in contact kon brengen met sprekers die in staat waren een lezing over de IJssellinie te verzorgen. En die daar zeer graag toe bereid waren, zo werd al snel duidelijk, vooral omdat het om Bommel ging: één van de drie plaatsen waar stuwen lagen.

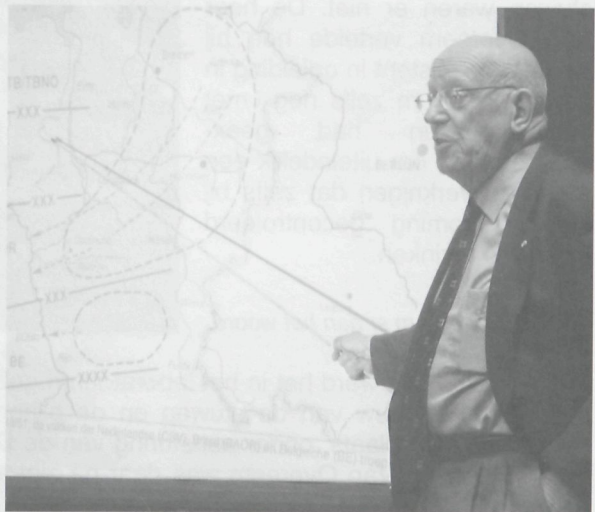
En zo konden we op 31 oktober luisteren naar de heer P.C. van Kerkum, Brigade-Generaal b.d., die ons vertelde over de militaire achtergronden. Daarna keken we naar een tweetal video-opnamen, die via een beamer op het grote scherm werden geprojecteerd. Daarin kregen we informatie over de totstandkoming van de linie en de werking van de stuwen. Vervolgens gaf de heer Westendorp, secretaris van de Stichting Menno van Coehoorn ons nog kort enige informatie over zijn stichting. Na de pauze vertelde de heer Ir. J. van Overeem, die als waterbouwkundige bij de ontwikkeling en de bouw van de stuwen betrokken was, over de technische aspecten van het geheel. Hierbij werd gebruik gemaakt van dia's. Onder de toehoorders waren nog drie personen die meegeholpen hadden aan de bouw van de stuw. Verder waren er nog zeven personen die als dienstplichtig militair het object hadden bewaakt. Van de mogelijkheid om vragen te stellen werd volop gebruik gemaakt. Daarbij kwamen ook nog voor de inleiders onbekende feiten boven water, zoals over de herkomst van het zand voor de Montgomerydijk tussen Arnhem en Nijmegen. Het was een lezing die door de inleiders, het bestuur en -gezien de vele positieve reacties na afloop- ook de aanwezigen als zeer geslaagd is ervaren. Voor de thuisblijvers, die overigens niet meer in de zaal hadden gekund, volgt hier een korte samenvatting.

De militaire achtergronden

In de jaren kort na de Tweede Wereldoorlog was Nederland arm. We kregen Marshallhulp om er weer een beetje bovenop te komen. Omdat we in een conflict in Indië verwickeld raakten, stond de eigen landsverdediging op een laag pitje. Het was in die periode dat de Russische dreiging vanuit bezet Oost-Duitsland de kop op stak. Ook de tijd van de Berlijnse blokkade en van de staatsgrepen in Polen en Tsjecho-Slowakije. De Russen bouwden een grote militaire overmacht op in Oost-Duitsland, Polen en West-Rusland. Daar stond maar een beperkte geallieerde strijdmacht in West-Duitsland tegenover.

In 1950 begon de NAVO met een militair opbouwprogramma. De strijd in Indonesië was geëindigd. Vanuit Amerika werd Nederland door Generaal Eisenhower onder druk gezet om een bijdrage te gaan leveren aan de verdediging van West-Europa. Er werden door de Fransen en de Britten plannen ontwikkeld om bij een Russische inval de verdediging van West-Europa te voeren vanachter de Rijn. Dat betekende eigenlijk dat Noord-Nederland, inclusief de provincie Noord-Holland zonder meer zou worden prijsgegeven. Nederland legde zich daar niet bij neer. Besloten werd om de IJssellinie op te zetten. Met inundatiewerken hadden we ervaring en als verdedigingsmiddel was het redelijk effectief, zonder dat er grote aantallen manschappen nodig waren. Door het gebied tussen Nijmegen en Zwolle onder water te zetten en tegelijkertijd de Afsluitdijk te verdedigen, zou de provincie Noord-Holland niet opgegeven hoeven te worden.

De heer P.C. van Kerkum wijst hier het vak aan dat door Nederland zou worden verdedigd.

Het plan werd met de grootste voortvarendheid en in het diepste geheim uitgevoerd. Zelfs de Tweede Kamer wist er niets van. Uiteindelijk raakten ook de geallieerden enthousiast over de IJssellinie. Geleidelijk aan werd het imago van het Nederlandse leger in internationaal verband beter en kreeg het ook een rol bij de verdediging van West-Duitsland. In 1955 trad West-Duitsland toe tot de Navo. Vanaf 1957 bouwde dat land weer een eigen legermacht op.

Deze ontwikkelingen leidden er toe dat de hoofdverdediging van West-Europa in oostelijke richting kon worden opgeschoven naar de Weser. De IJssellinie bleef echter nog operationeel. Pas toen in 1961 de westerse verdedigingslinie werd opgeschoven van de Weser naar de Elbe kwam het instandhouden van de IJssellinie ter discussie te staan. De beslissing werd genomen om de verdedigingswerken op te ruimen. Het was een omvangrijke klus, die nog enkele jaren in beslag zou nemen.

De waterstaatkundige kant

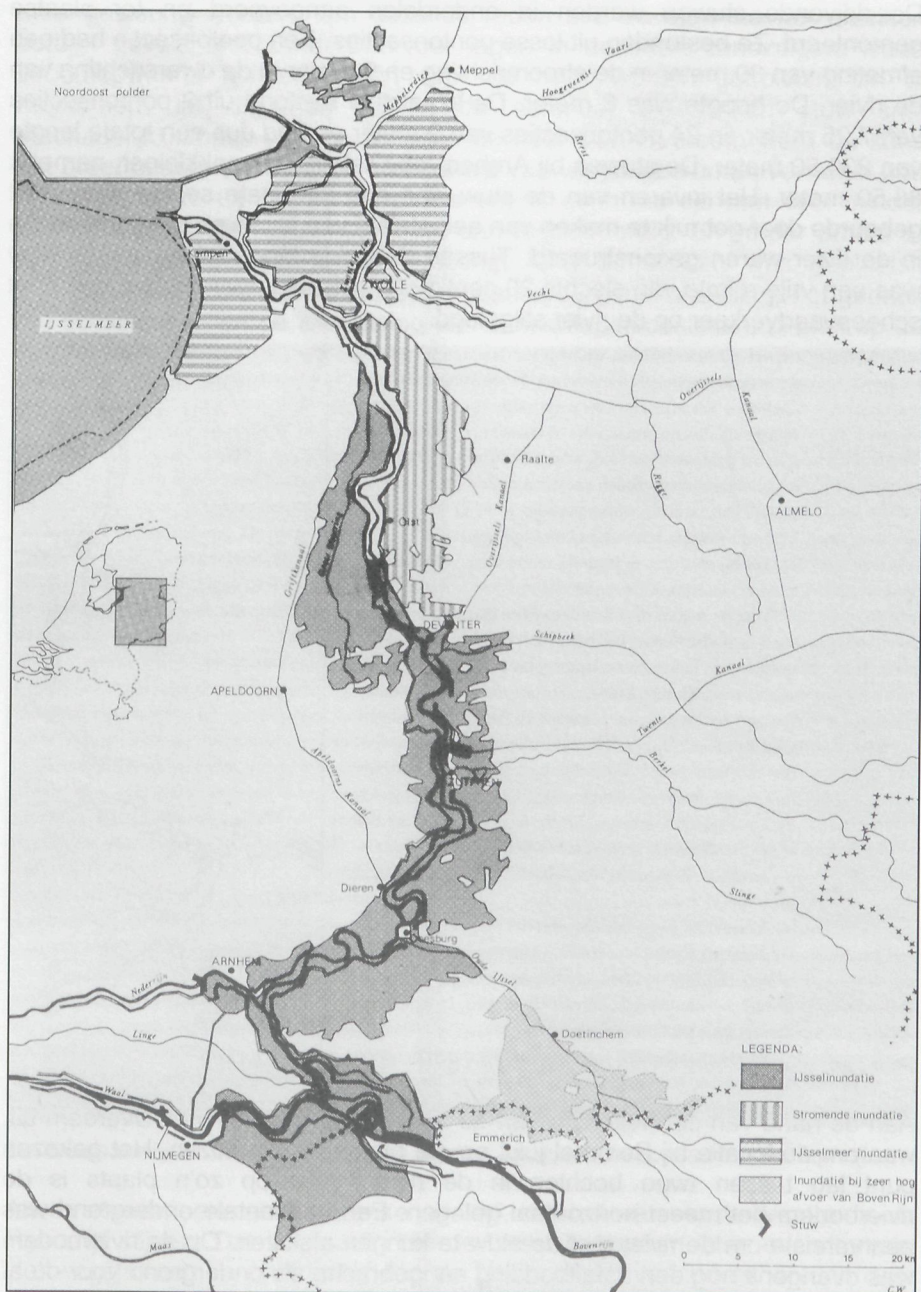
De heer Van Overeem werd in 1951 betrokken bij het ontwikkelen van drijvende stuwen, die afgezonken moesten worden in Rijn, Waal en IJssel, waardoor het gebied tussen Nijmegen en Zwolle onder water moest komen te staan. Dat voor drijvende stuwen werd gekozen had te maken met het feit, dat de werken snel gerealiseerd moesten kunnen worden. Voorbeelden van drijvende stuwen waren er niet. De heer Van Overeem vertelde hoe hij als jonge assistent in opleiding in het laboratorium zelfs nog met beschuitbussen had geëxperimenteerd om uiteindelijk een model te verkrijgen dat zelfs bij sterke stroming gecontroleerd recht zou afzinken.

Ir. J. van Overeem sr aan het woord.

In de stuw in Lith werd het in het laboratorium gebouwde model in de praktijk beproefd. De bouw van de stuwen en de bijkomende werken vond in het diepste geheim plaats, onder aansturing van de Dienst Speciale Werken van Rijkswaterstaat. Van Overeem was daar na zijn afstuderen in 1952 in dienst getreden.

De Dienst Speciale Werken had volledig de vrije hand bij het realiseren van de werken. Zij gaf aannemers opdracht om in regie de diverse onderdelen van de verdedigingslinie te bouwen. Daartoe behoorden niet alleen de drijvende stuwen, maar ook de bijkomende werken, zoals opberghavens, landhoofden, inlaatsluizen, toegangswegen, verdedigingswerken en bijkomende faciliteiten zoals compleet ingerichte noodhospitalen. Het project kreeg de schuilnaam "Noodbruggen Pontonplan".

De inundaties volgens de plannen. Uit: Drijvende stuwen voor de landsverdediging.

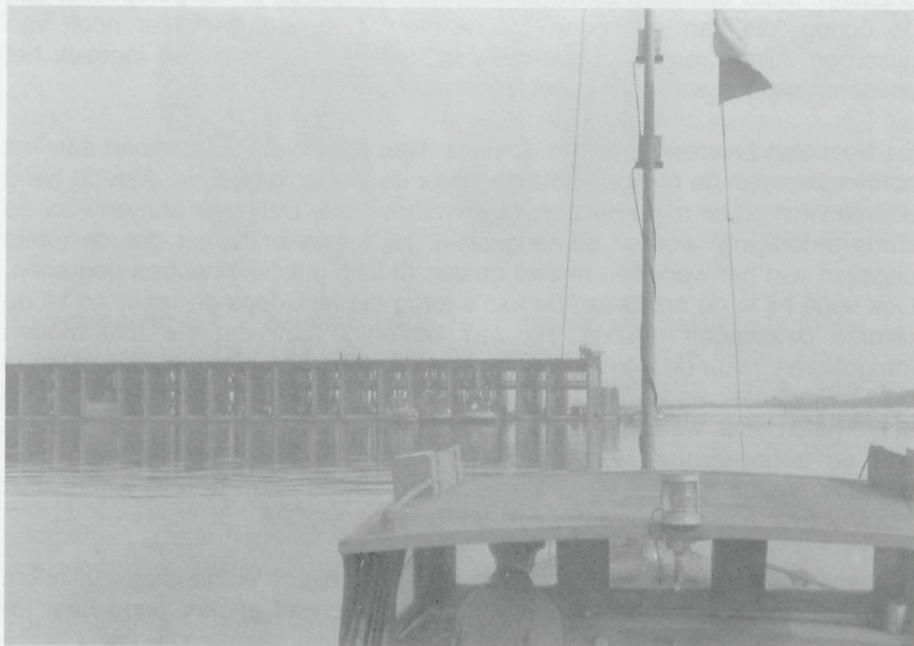
De drijvende stuwen werden in onderdelen aangevoerd en ter plaatse gemonteerd. Ze bestonden uit losse pontonsecties. Eén pontonsectie had een afmeting van 30 meter in de stroomrichting en 9 meter in de dwarsrichting van de rivier. De hoogte was 8 meter. De Waalstuw bestond uit 2 pontonsecties van 7,25 meter en 24 pontonsecties van 9 meter en had dus een totale lengte van 230,50 meter. De stuwen bij Arnhem en Olst waren veel kleiner, namelijk 86,50 meter. Het invaren van de stuw was een uitermate secuur werk. Het gebeurde door gebruik te maken van een stelsel van lieren en draaipunten die in de rivier waren geconstrueerd. Tussen de beide landhoofden en de stuw was een vrije ruimte van slechts 20 centimeter. Bij invaar oefeningen werd het scheepvaartverkeer op de rivier stilgelegd.

Hier zien we de Waalstuw in de berghaven bij de steenfabriek liggen.

Aan de hand van een tekening van de rivier legde de heer Van Overeem uit, waarom de locatie bij Bemmelerboezem juist op die plaats was gekozen. Het gekozen punt lag tussen twee bochten in de rivier. Juist op zo'n plaats is de rivierbodem het meest horizontaal gelegen. Een horizontale ondergrond was een vereiste om de rivier met de stuw te kunnen afsluiten. Op de rivierbodem was overigens nog een asfaltbedding aangebracht, als ondergrond voor de af te zinken stuw. Na het afzinken van de stuw zouden er voor en er achter dwars op de rivier schepen tot zinken worden gebracht. Daarmee zou de stuw

extra gesteund worden. Om dezelfde reden zou de stuw na het afzinken worden gevuld met zand. Daarvoor lagen in de buurt zandzuigers klaar. Stroomopwaarts konden netten over de rivier worden getrokken om te voorkomen dat drijvende mijnen de eenmaal afgezonken stuw snel onschadelijk konden maken. Volgens de heer Van Overeem werd de kans niet groot geacht dat de stuw met behulp van vliegtuigbommen verwoest zou kunnen worden. Op de eerste plaats omdat er in die tijd met veel minder precisie kon worden gebombardeerd dan tegenwoordig. En verder omdat er een grote hoeveelheid luchtdoelgeschut rond de stuwen was geplaatst. Overigens bleek wel dat de Russen ondanks de geheimhouding, het gebruik van schuilnamen en de toepassing van camouflagetechnieken, al snel op de hoogte waren van het bestaan en de ligging van deze verdedigingswerken. Maar vanuit de legertop zat men daar niet zo mee, omdat nog maar moest blijken dat ze dan ook in staat zouden zijn het in werking stellen er van te verhinderen.

De Waalstuw tijdens invaar oefeningen op de rivier. Het scheepvaartverkeer lag stil.

Als de stuwen eenmaal afgezonken waren, zou het water in de Waal en in de Rijn snel stijgen. Dat was nodig om de IJssel te kunnen laten overstromen. Het wegstromen van het water van de IJssel moest verhinderd worden door de stuw in de IJssel bij Olst en door het verhogen van het waterpeil in het IJsselmeer door het openzetten van de sluizen in de Afsluitdijk. In eerste

instantie zouden hierdoor dan naar schatting 200.000 mensen voor het water op de vlucht moeten. De bewoners van de Over-Betuwe zouden hierbij in eerste aanleg buiten schot blijven. Er was echter wel rekening mee gehouden dat de vijand zou proberen het stijgen van het water te verhinderen door de dijken langs de Rijn en de Waal in de oostelijke punt van de Over-Betuwe kapot te bombarderen. Daarom was er bij de bouw van de linie ook een dwarsdijk aangelegd tussen Arnhem en Nijmegen. Die moest het dan wegstromende water keren, waardoor alsnog de beoogde waterhoogten zouden ontstaan. Er is niet veel fantasie voor nodig om te bedenken wat de gevolgen hiervan zouden zijn geweest voor de inwoners van onze dorpen. Vanwege de geheimhouding waren er slechts geheime evacuatieplannen.....

Was de stuw eenmaal afgezonken, dan kon dat niet meer ongedaan gemaakt worden. Het zou onder meer betekenen dat in het westen van Nederland tekort aan drinkwater en aan koelwater voor de elektriciteitscentrales zou zijn ontstaan. Maar uiteraard moet dit alles worden gezien in het perspectief van de oorlog, die dan gestreden zou worden. Gelukkig is het er nooit van gekomen. Alleen rond de Cuba-crisis in 1962 is de eerste fase ingezet: het opvoeren van het waterpeil in het IJsselmeer.

De heer Van Overeem heeft in de negentiger jaren veel tijd besteed aan het achterhalen van de nodige informatie over de verdedigingslinie. Aan de hand daarvan kon onder meer het eerdergenoemde boek 'Drijvende stuwen voor de landsverdediging' worden samengesteld. Hij kwam er achter dat de totale uitgaven van het werk één miljard gulden (huidig prijspeil) hebben bedragen. Ook vond hij in de archieven de foto's terug die hij tijdens de bouw en bij de diverse oefeningen maakte. Hij was de enige geweest die had mogen fotograferen. Maar de foto's waren zo goed opgeborgen geweest, dat ze lange tijd onvindbaar waren. Wat de heer Van Overeem niet had kunnen achterhalen, was waar het zand vandaan was gekomen dat voor de aanleg van de zogenaamde Montgomerydijk tussen Arnhem en Nijmegen was gebruikt. Vanuit de zaal werd aangegeven, dat dit zand uit Elst kwam. Het aldus ontstane zandgat kreeg de naam Eisenhowerplas.

Het was een leerzame avond. Met de informatie die de enthousiaste inleiders aan ons overdroegen, zullen we voortaan zeker met andere ogen naar de spaarzame restanten van deze bijzondere verdedigingswerken kijken.

Gerard Sommers

De in dit artikel gebruikte foto's en tekening zijn afkomstig uit 'Drijvende stuwen voor de landsverdediging', een uitgave van de Walburg Pers & Stichting Menno van Coehoorn. De foto's van de beide inleiders werden gemaakt door ons kringlid Rob Croes.

Buiten spelen

De winter van 1962-63 was een hele strenge. Naderhand hebben we er geen meer gehad die zo lang duurde en zo koud was. Toch weerhield die kou onze Ressense jeugd er niet van buiten vertier te zoeken. Integendeel, het leverde weer nieuwe mogelijkheden op om je buiten te vermaken.

Van links naar rechts zien we Irene (7 jaar), Corrie (6), Geertje (10) en Tonny (7) Geurts. Corrie, Geertje en Tonny zijn zusjes. Irene is hun nichtje. Ze zijn hier op de foto gezet naast hun huis aan het begin van de Zwarteweg in Ressen. Achter het viertal zien we het huis waar nu Martin Jansen woont, aan de Hoeksehofstraat no 14.

Bovenstaande foto is gemaakt in de kerstvakantie van genoemde winter. De meisjes kwamen hier net terug van de wei bij 'Het Grote Meer'. Omdat de sloot daaromheen dichtgevroren was, was hun speelterrein tijdelijk uitgebreid en daar maakten ze gretig gebruik van. Op die wei had Wim Geurts (toen 19 jaar oud), de oudste broer van Corrie, Geertje en Tonny een iglo gebouwd. Dat had hij kort daarvoor als dienstplichtig militair geleerd: het was per slot van rekening de tijd van de koude oorlog en je kon als soldaat maar beter op alles voorbereid zijn. In hun iglo slapen dat deden de meisjes uiteraard niet, maar verder was het bouwwerk natuurlijk wel een fantastisch nieuw speelobject.

Tonny Polman-Geurts vertelt veertig jaar nadat bovenstaande foto werd genomen nog steeds enthousiast over haar jeugd in Ressen. Ze waren thuis met 8 kinderen. Haar ouders deelden 'De Roskam' met een andere familie Geurts, met 7 kinderen: de vaders waren broers. Het sprak vanzelf dat je veel speelde met je broers en zussen en met je neven en nichten. Veel meer kinderen van dezelfde leeftijd waren er in de buurt ook niet. Het spelen was toen vooral met je eigen leeftijdgenoten buiten vertier zoeken en af en toe wat kattenkwaad uithalen. Aan dat laatste maakten -volgens Tonny- vooral de oudere broers en andere grote jongens uit de buurt zich schuldig.

'De Roskam' in Ressen. In het begin van de jaren zestig woonden hier de beide families Geurts, met in totaal 15 kinderen. Er was dus altijd wel iemand met wie je kon spelen. Het huis is in de jaren zeventig gesloopt. De fotograaf stond hier op de kruising van de Zwarteweg, die links langs het huis liep, en de Hoeksehofstraat, die er voorlangs liep.

Je speelde om het huis met een kar. Je gebruikte het serviesgoed van moeder om met je leeftijdsgenootjes bij elkaar op visite te gaan en zogenaamd thee te drinken. Of je struinde met een paar anderen door de omgeving. Maar in de buurt van de sloot kwam je niet. Daarvan hadden je ouders gezegd: "In die sloot zit een ouwe jood en die trekt je erin!". Dat schrok toen voldoende af.

Moeder Geurts kijkt even wat de kinderen aan het doen zijn.

Afgezien van de vakanties kon je pas met spelen beginnen als je eenmaal thuis was van school. Dat was laat, want de school was aan de Teselaar in Bommel. Vrijwel altijd ging je met de fiets, meestal bij iemand achterop. Of je had zelf iemand die je mee moest nemen. Je moest dus wel altijd op elkaar wachten. Heel af en toe mocht je met de bus naar school. Maar Tonny herinnert zich ook nog wel dat als de wegen echt onberijdbaar waren er naar school gelopen moest worden.

Als je eenmaal thuis was, kon het ook gebeuren dat je nog even je ouders moest helpen, bijvoorbeeld bij het aardappelen poten of bij het leggen

van bonen. Maar niet alleen bij huis werd je ingeschakeld. In de buurt waren veel boerenbedrijven waar vooral 's zomers veel werk moest worden gedaan. Regelmatig klopte men dan ook bij de familie Geurts aan om hulp. De oudere kinderen hielpen bij het plukken van het fruit of bij het hooien. Ze deden het vooral voor de lol, want dat soort activiteiten bracht veel Ressenaren samen en dan was er een hoop leven in de brouwerij.

Maar naast werken en spelen bleef er toch zo af en toe nog wel tijd over om wat kattenkwaad uit te halen. Het was allemaal heel onschuldig wat er gebeurde, zeker als je het vergelijkt met de huidige tijd. Iets van een ander kapot maken, kwam niet in je op. Wat je wel deed, was eieren uithalen. Of snoepen van de pap, die door de buurvrouw na het koken even in de

raamopening was gezet om af te koelen. Of door de modder sloffen op de veel te grote schoenen van de buurvrouw. In een opwelling deed je dan mee, maar soms durfde je daarna weer niet echt op je gemak meer naar huis. Dat was ook het geval als je op een mooie woensdagavond op terugweg van catechisatie was getrakteerd op een emmer water bij het belletje trekken. Je bedacht dan wel de gekste dingen om thuis al die nattigheid in je goeie kleren uit te kunnen leggen! Toch had vader Geurts niet eens zoveel moeite met het kattenkwaad van zijn kinderen. Hij had alleen liever niet dat ze streken uithaalden bij bekenden.

Als vader Geurts zijn kinderen waarschuwde, dan riep hij: "Denk eraan!" en dan zag het er heel dreigend uit. Maar hij speelde eigenlijk alleen maar de boze vader voor het oog van de buurt.

In de wintermaanden werd het spelen 's avonds voor het naar bed gaan vaak afgesloten met spelletjes. Dan ging je met de anderen kaarten, mens-erger-je-niet-en of ganzenborden. Daar kon je in zo'n groot gezin altijd wel een paar medespelers voor vinden. Het was alles bij elkaar een gezellige tijd. Tonny Polman-Geurts kijkt dan ook met veel plezier terug op haar jeugd in en om 'De Roskam' in Ressen.

Gerard Sommers

Vondst kokerbijl bij de Linge

In april 2000 werd er volop gegraven bij de Linge in Bemmelen. Er werden kikkerpoelen aangelegd, waarbij de klei werd afgevoerd voor de dijktafsluitingen. Ik was al een paar keer kijken geweest of er misschien scherven lagen. Ook had ik er al een dag gezocht met de metaaldetector, maar niets gevonden.

Op 5 mei ging ik al vroeg fietsen en daarbij kwam ik opnieuw in de buurt van de kikkerpoel. En als door een magneet aangetrokken was ik al snel weer aan het speuren. De klei was er inmiddels uitgehaald en de poel was veranderd in een zandvlakte met watergeulen. Op sommige plaatsen kwam het water uit de kleiwanden. Bij een van die geulen kwamen houtresten tevoorschijn. Opeens zag ik drie fragmenten van een schedel en werd ik goed wakker. Er kwam ook nog een oortje van aardewerk voor de dag. Dat deed me besluiten om thuis de detector op te halen.

Gewapend met de detector ging ik, deze keer met de auto, weer terug. Ik had nu een goed gevoel over de kikkerpoel. En zowaar: 100 meter vanaf de schedelfragmenten vond ik een fibula in een zandlaag met oer. Het zand was er bruinroestig van. Dat was een opsteker en het gaf de burger moed, maar toen het volgende uur helemaal niets opleverde, begon het goede gevoel al weer snel minder te worden. Totdat er een zwak signaal doorkwam en er een tufstenen netverzwaring voor de dag kwam. Meteen denk je dan aan bewoning of iets dergelijks. Dus besloot ik toch nog een keer alles af te lopen, maar dan overdwars. Na een dik uur vond ik het wel genoeg en liep ik langzaam langs de geul richting auto, in de richting van de plaats waar de schedelfragmenten hadden gelegen.

Fibula of mantelspeld, gevonden op het terrein bij de Linge.

Opeens gaf de detector een keihard signaal. Ik dacht meteen aan een granaat. Maar dat was niet het geval. Ongeveer 3 centimeter onder het zand, (op een diepte van 2 meter onder het maaiveld) lag een prachtige kokerbijl. Ik kon het eerst niet geloven, maar het was echt. Meteen realiseerde ik me wat een geluk het was geweest dat de graafmachine er niet nog één bak meer uitgegraven had. Dan was de bijl verdwenen geweest. De vondst heb ik meteen aangemeld bij de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek. De kokerbijl ligt sindsdien in de 'Hof van Hessen', het museum van de Historische Kring Huessen, waarvan ik ook lid ben.

De kokerbijl hier afgebeeld op vrijwel ware grootte: met een lengte van 8,9 cm en een breedte van 3,6 cm. De steel werd in het holle deel van de bijl (rechts) bevestigd.

Samen met Theo Gerritsen van de Historisch Kring Huessen ben ik nog teruggegaan naar de kikkerpoel. Daar ontdekte Theo nog houten palen met vlechtwerk ertussen. Een paar dagen later bleken deze echter al verdwenen.

De kokerbijl is inmiddels onderzocht door een expert op het gebied van de bronstijd de heer dr. Jay J. Butler en getekend door mevrouw Hannie Steegstra van het Groninger Instituut voor Archeologie. De bijl is een kokerbijl met imitatievleugels en biconcave kokermond met rib. Hiervan is er nog één bekend uit de Waal bij Nijmegen, maar deze is iets korter. De bijl komt uit de periode 1500-800 vChr en kreeg het waarnemingsnummer ROB 44057 en het objectnummer 40DN-97.

In de buurt van de Linge, op de Lingewal, heb ik nog een ogenfibula gevonden uit de periode ROMV, de periode die liep van 12 vChr tot 70 nChr (waarnemingsnummer 44062, objectnummer 40DN-99). Van de fibula gevonden in de buurt van de bijl heb ik nog geen registratienummers.

De tweede fibula die in de buurt van de Linge werd aangetroffen.

Bij nader onderzoek van de gevonden schedelfragmenten is overigens gebleken dat het hier om een rund ging uit de periode 1000-800 vChr.

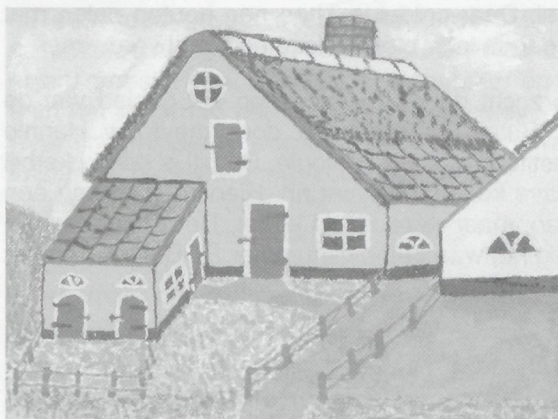
Ton van Bon, Angeren

Het ouderlijk huis van Eef Smits uit Haalderen

Momenteel woont Eef Smits in Bommel. Maar hij komt van Haalderen. Vijfenzeventig jaar geleden werd hij daar geboren in een kinderrijk gezin. Zijn geboortehuis stond aan de huidige Van der Mondeweg. Met dat huis en zijn bewoners is in tientallen jaren tijd veel gebeurd. Aan de hand van een aantal foto's en tekeningen zetten we het eens op een rijtje.

Het gezin van Piet Smits

Vader Piet Smits werd op 15 mei 1897 geboren in Bommel. Hij trouwde op 27 juli 1922 met Elisabeth Berends, die op 2 juli 1897 in Styrum (Duitsland) geboren was. Volgens de trouwakte was Smits 'landbouwarbeider', maar hij werkte toen al als stratenmaker. In het gezin van Smits werden 16 kinderen geboren: Bart ('23-'30); Jan ('24); Greta ('25); Henk ('26-'45), Eef ('27); Rieka ('29-'29); Rieka ('30); Bart ('31); Theo ('33); Leida ('34); Gerard ('36-'44); de tweeling Koos en Bets ('37); Leentje ('38); Dolly ('40) en Nelly ('43).

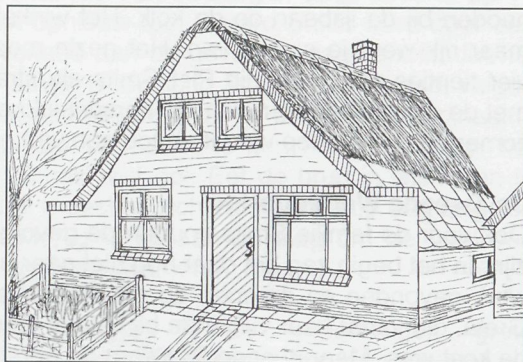

Eef kan zich het huis waarin hij geboren is nog goed voor de geest halen. Hij heeft er ook tekeningen van gemaakt, waarvan er een hiernaast is afgebeeld. Daarop zien we het huis dat met de achterzijde naar de weg was gericht. Aan het achterhuis is een schuurtje aangebouwd. Daarin hield Piet Smits varkens. Dat zou hij blijven doen; meestal een stuk of zes tegelijk. Daarvan

waren er dan vier voor eigen gebruik en twee voor de handel. Naast het varkenshok, tussen het huis en de straat, was de mestvaalt. Het erf werd van de weg gescheiden door een sloot. Aan de andere kant van het huis had de familie Smits nog een flink perceel grond dat doorliep tot aan de school. Die tuin was in gebruik als moestuin en er werden aardappelen op verbouwd. De varkensmest werd in de eigen tuin verwerkt. Voor die tijd was dat eigenlijk allemaal vrij normaal.

Maar toen kwamen rond 1930 de eerste grote veranderingen. De ouders van Eef besloten om de voor- en achterzijde van hun huis om te keren. Achter in de moestuin werd een schuur van vier bij acht meter gebouwd, met varkenshokken.

De varkenshokken aan de straat werden afgebroken en de mestvaalt verdween naar achteren. De achterzijde kreeg een heel nieuw aanzien. Ook daarvan maakte Eef een tekening. We zien daarop dat de gevel behoorlijk is verbouwd. De muur is links en rechts opgemetseld, waardoor het zicht op het laag aflopende schuine dak wat wordt weggenomen. Daardoor lijkt het huis ook groter. In het verbouwde huis waren boven de slaapkamers voor de jongens. De meisjes sliepen, evenals de ouders, beneden. Smits was in het begin van de jaren dertig de enige in de buurt die zijn huis 'omdraaide'. De buren Peelen (rechts) en Dorus Huisman (links) bleven nog met hun achterhuis naar de straat gericht staan.

Het groter worden van het gezin en de noodzaak om alle monden gevoed te houden, dwong vader en moeder Smits er in de crisisjaren toe om te zoeken naar nieuwe bronnen van inkomen. Ze besloten om een winkeltje te beginnen. Dat was omstreeks 1933.

De winkel van Smits in 1937. Er voor staat tante Marie, een zus van mevrouw Smits.

In de winkel van Smits kon je terecht voor uiteenlopende zaken als petroleum, klompen en snoep. Eef weet nog dat ze in die tijd ook nog eens een kraam hadden bij de ijsbaan op de kolk. Het winkeltje leverde wel wat inkomen op, maar rijk werd je er niet van. Het gezin moest rondkomen van de ongeveer vier tientjes per week die Piet Smits als stratenmaker verdiende. Aangevuld met de extra inkomsten van het kersenplukken gedurende enkele weken in de zomer en de verkoop van af en toe een varken.

De Tweede Wereldoorlog

Ook voor de familie Smits zouden de gevolgen van de oorlog zeer ingrijpend zijn. In het begin zag het daar nog niet naar uit. De oudste kinderen hadden al werk gevonden en droegen op die manier bij aan het gezinsinkomen. Zoals Greta, die vanaf haar vijftiende bij bakker Geurts in Bemmelerwerf werkte en daar in de kost was. Maar al spoedig kwam de eerste tegenslag. In 1941 liep de toen vijftienjarige Henk ernstig rugletsel op toen hij in Nijmegen werd geraakt door een treeplank van de tram. Hij werkte als magazijnbediende bij garage Moll. Na een maandenlang verblijf in het ziekenhuis kon hij na revalidatie wel weer als hulp bij kleermaker Bakker in Haalderen beginnen, maar hij bleef ernstig sukkelen met zijn gezondheid. Uiteindelijk zou hij in december 1945 aan de gevolgen van het ongeluk overlijden.

Broer Jan werd opgeroepen voor de Arbeitseinsatz en kwam in Duitsland terecht. Ook de anderen liepen inmiddels met persoonsbewijzen op zak; hiernaast zien we die van Eef. In september 1944 werd de oorlog echter wel heel tastbaar. Het front kwam in Haalderen te liggen en het huis lag afwisselend onder Duits vuur en dat van de bevrijders. Het deel van het huis waar de meisjes sliepen, kreeg drie voltreffers. Een groot deel van de zijkant werd weggeslagen. Daarom moesten ze er weg. De jongens vonden onderdak bij Verhagen en de meisjes kwamen bij Mom in de kelder terecht. Op 4 oktober werden ze bevrijd. Op 5 oktober vertrok de hele familie naar Bemmelerwerf, waar men acht dagen in de kelder

van de school zat. Van daaruit werden de kinderen op 13 oktober 1944, na een tussenstop bij de melkfabriek in Lent, naar Nistelrode geëvacueerd. Van Nistelrode ging het naar Oss, waar men acht dagen in een school verbleef. Na weer een dag in Nistelrode ging het vervolgens via Leende naar Strijp. Vanwege de grootte van het gezin lukte het maar niet om de familie in haar geheel onder te brengen en na de nodige omzwervingen werd het gezin

daarom gesplitst. Vier jongens werden samen bij een familie ondergebracht. De rest van het gezin kwam bij de familie Van de Berg in Strijp terecht. Op 14 november 1944 sloeg het noodlot opnieuw toe. Gerard Smits werd door een Engelse wagen overreden en overleed aan de gevolgen daarvan. Nadat het gezin op 8 januari 1945 naar de familie Gubbels in Strijp was verhuisd, volgde op 2 april nog een verhuizing naar Leende, waar ze bij de familie Cardinaal in de sigarenfabriek konden wonen. Op 17 mei 1945 kon Piet Smits voor het eerst weer naar Haalderen. Op 28 mei wist ook Eef de brug in Nijmegen te passeren. Omdat hij geen pas had, moest hij zich verstoppen op een Engelse vrachtwagen. Samen met zijn vader ging hij aan de slag om de boel een beetje op te knappen voordat de anderen kwamen.

Ze troffen een grote puinhoop aan. Overal lag munitie, die voorlopig maar werd weggewerkt in de nog aanwezige eenmansgaten. Volgens Eef moet het meeste daar nog liggen. Ze besloten te beginnen met het bewoonbaar maken van de schuur, die we hier op de foto afgebeeld zien. Daar lagen nog 50 mud

half bevroren aardappelen, die zorgvuldig werden gesorteerd, want je moest toch eten. Bij het verbouwen van de schuur werd materiaal gebruikt dat via de Wederopbouw afkomstig was van het huis van Willems. Toen de andere gezinsleden terugkwamen, werd een deel ondergebracht in de schuur en de rest nog tijdelijk in de overblijfselen van het huis. Medewerkers van de IKO hielpen de familie aan inventaris en kleding. Het was zeer welkome hulp.

Vader Smits was eind juni weer begonnen als stratenmaker. Hij werkte voor de Gebroeders De Raef in Nijmegen waar hij, afhankelijk van het aantal uren, f 30 tot f 50 per week verdiende. De schuur was, nadat deze nog eens met acht bij vier meter verdubbeld was, intussen omgebouwd tot een redelijk comfortabel tijdelijk woonhuis. Er was een kachel en dus kon het warm gestookt worden. Leidingwater was er niet; water moest je buiten in de put halen. Er was wel elektriciteit. De jongens sliepen boven en de meisjes beneden. Het oude huis werd niet meer gebruikt en kon nu gesloopt worden. Plannen om een nieuw huis te bouwen op de plek van de oude woning konden nog niet worden uitgevoerd. Er werd geen vergunning voor afgegeven. Tussen het huis van Smits en dat van Peelen zat maar een doorgang van één meter en dat was te weinig.

Begin 1946 zag de tot woning omgebouwde schuur van de familie Smits er zo uit. Mevrouw Smits gooit een emmer leeg. In de deuropening staat Rieka. Nelly houdt de hand vast van een IKO-hulpverleenster. Rechts staat Leentje. In deze schuur zou de familie wonen tot 1949.

Om te kunnen bouwen moest Smits dus eerst de grond van zijn buurman kopen. Dat lukte toen Peelen overleed. De kinderen van Peelen waren het huis uit en zijn vrouw was al eerder overleden. Na aankoop van de grond moest eerst nog veel puin worden verwijderd. Het perceel lag daarna nog een jaar braak en was ooit met de kermis als fietsenstalling in gebruik.

Het 25-jarig huwelijksfeest in 1947. Voorste rij vanaf links: Leida, Dolly, moeder, Nelly, vader, Koos, Bets en Leentje. Tweede rij: Theo, Bart, Rieka, Greta, Eef en Jan.

Het nieuwe huis aan de Van der Mondeweg

In 1948 kon aannemersbedrijf Gebr. Mom uit Haalderen aan de slag. Er werd een modern, ruim huis gebouwd op de plaats waar vroeger de woningen van Smits en Peelen hadden gestaan. Toen het huis in 1949 werd opgeleverd, waren de kinderen nog thuis, met uitzondering van Greta, die in betrekking was, en Jan, die inmiddels getrouwd was. In het nieuwe huis waren vijf slaapkamers boven en twee beneden. Daarnaast was er nog een grote woonkamer aan de voorzijde. Verder was er een diepe kelder en een ruime hal. Voor de familie Smits was het een droomhuis. De schuur waarin ze vier jaar gewoond hadden, kon weer schuur worden.

Rechts het huis dat de familie Smits in 1949 nieuw in gebruik nam: van der Mondeweg 43. Links, met nummer 41a, het huis dat er later door Bart Smits naast werd gebouwd.

Mevrouw Smits heeft nog ruim zes jaar in haar nieuwe huis gewoond. Zij overleed op 15 maart 1956 op 58-jarige leeftijd. Nelly, de jongste, was een dag eerder 13 jaar geworden. Dochter Dolly heeft vervolgens het huishouden in het grote gezin op zich genomen. Vader Smits overleed in 1962.

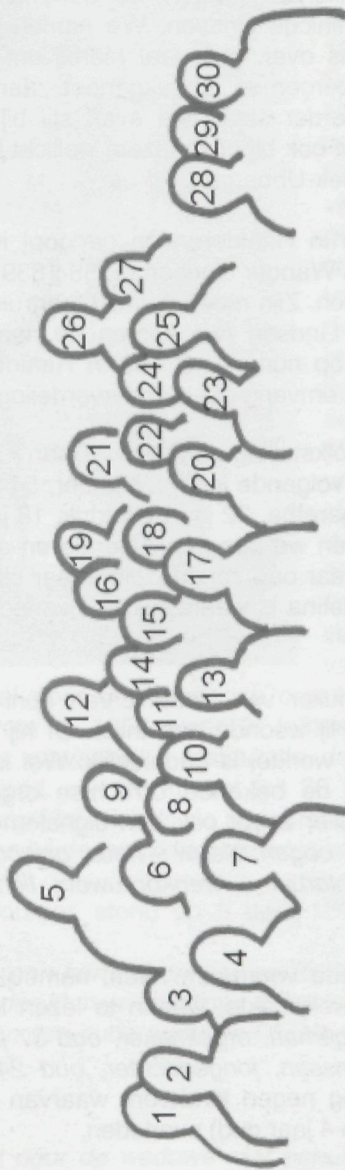
En zo liet zich veertig jaar geschiedenis van de familie Smits vertellen aan de hand van de plaatjes van het huis waarin deze familie woonde van 1920 tot 1960. Het waren jaren waarin crisis en oorlog samenvielen met de inspanning om een omvangrijk gezin groot te brengen. Eef Smits maakte het mee en vertelde ons er over.

Gerard Sommers

Klas 6 van de School der Ned. Herv. Gemeente te Bemmel (1970-1971)

Bovenstaande foto kregen we van een van de leerlingen: Jeanette Colijn. Het was het laatste jaar van deze klas op de lagere school en zoals gebruikelijk werd er dan een groepsfoto gemaakt met daarop de klas en alle leerkrachten van de school. Jeanette bewaarde de foto en leverde ons ook nog de namen. Meester Verburg keek haar werk na, zoals toen ook al, en dus zouden er geen fouten meer in mogen zitten.

1. Bennie Hof; 2. Theo Koops; 3. Erik Oenstra; 4. Bert Derksen; 5. Meester Verburg; 6. Rina Oenstra; 7. Benthol Davidson; 8. Bea Romeijn; 9. Rob Oranje; 10. Jeanette Colijn; 11. Nienke Doornenbal; 12. Meester Van Koningsveld; 13. Esther Doornenbal; 14. Jan Jaap Tempelman; 15. Sylvia van Olst; 16. Jan Oenstra; 17. Lesley Siwabessy; 18. Rikie Hartenhof; 19. Meester Davelaar; 20. Frenkie Leuwal; 21. Juffrouw Van Sonderen; 22. Nannie Bekker; 23. Hietel Davidson; 24. Roosje Siwabessy; 25. Johannes Ririhena; 26. Juffrouw Braster; 27. Lies Florissen; 28. Carla Moed; 29. Treesje Pattinasarany en 30. Christien van de Kuilen.

Met dank aan Jeanette Colijn.

Gerard Sommers

Hendrik Lindsen, orgelbouwer

Van de heer A. van 't Hullenaar kregen we een klein dossier over de orgelbouwer Hendricus Dominicus Lindsen. We namen uit dat dossier een aantal interessante gegevens over. Het gaat hierbij om informatie over de geboorteplaats van deze beroemde streekgenoot, aangevuld met enige genealogische gegevens. Verder staan we even stil bij een door Lindsen gebouwd orgel. Dit betreft het ook bij onze lezers wellicht bekende orgel in de St. Bartholomeuskerk van Beek-Ubbergen.

Hendrik Lindsen is geboren in Haalderen en gedoopt in Hulhuizen op 24 februari 1794. Zijn vader was Wander Lindsen (1758-1839), tabaksplanter van beroep en afkomstig uit Zyfflich. Zijn moeder was Geertruida Huijsman (1756-?) uit Eijmeren. De familie Lindsen (we komen de naam ook als Lintsen geschreven tegen) woonde op nummer B 103 in Haalderen. De gemeente Bemmelen had door de geringe omvang geen onderverdeling in wijknummers.

In 1812, op 22 mei, is een volkstelling gehouden. Daaruit bleek dat het gezin Lindsen toen bestond uit de volgende leden: Wander, 54 jaar; Geertruida, 56 jaar; Dorothea, 24 jaar; Margaretha, 22 jaar; Hendrik, 18 jaar en Johanna, 12 jaar. In de doopboeken komen we nog een Albertus en een Christina tegen, die respectievelijk 26 en 14 jaar oud zouden zijn, maar bij de volkstelling niet meer genoemd worden. Christina is waarschijnlijk overleden en Albertus ook of hij is het huis uit.

Volgens het dienstplichtformulier van Hendrik van april 1812 was hij van beroep orgelmakersknecht. Hij woonde nog thuis. Of hij toen nog voor een orgelbouwer in de omgeving werkte, is onduidelijk. Wel is zeker dat hij later nog meesterknecht was bij de bekende Utrechtse orgelbouwer Abraham Meere. Het dienstplichtformulier bevat ook een signalement: *Lengte: 5 voet 8½ duim – aangezicht: rond – oogen: blauw – neus: gewoon – mond: gewoon – kin: gewoon – haar: lichtbruin – wenkbrauwen: lichtbruin – merkbare teekens: géén.*

Hoewel Hendricus een tweede voornaam heeft, namelijk Dominicus, wordt deze niet gebruikt in de huwelijksakte, waarin te lezen is: *Op 22 augustus 1831 trouwt H. Lindsen, jongeman, orgelmaker, oud 37 jaar en woonend te Utrecht met Geertruida Jurrissen, jongedochter, oud 24 jaar, woonend te Naarden.* Het echtpaar kreeg negen kinderen, waarvan er vijf op jeugdige leeftijd (tussen 2 maanden en 4 jaar oud) overleden.

Voor zover we kunnen nagaan heeft de heer Lindsen geen bemoeienis gehad met de orgels in de Bemmelse kerken. Zijn werklijst laat zien dat hij op veel plaatsen in het land gewerkt heeft, maar niet in Bemmelen.

Hiernaast ziet u een foto van het orgel dat Lindsen eind 1830 vervaardigde voor de St. Bartholomeuskerk in Beek bij Nijmegen. Hij deed dat in opdracht van pastoor J. Sieben, die het orgel aan de vier jaar tevoren gereed gekomen Waterstaatskerk schonk. Bij de ingebruikname van het orgel begin 1831 werd de kwaliteit er van in de pers al direct geroemd. Lindsen bouwde het instrument voor een bedrag van f 2.300,-. In 1832 kreeg hij opdracht om er voor f 900,- een tweede klavier aan toe te voegen. Bij de uitbreiding van de kerk in 1892 werd het orgel door de firma Franssen uit Roermond verplaatst naar de oostzijde van de kerk. In de herfst van

1944 werd het orgel door de Nijmeegse orgelfirma Nöhren ontmanteld en veilig opgeborgen om in 1952 weer te kunnen worden herplaatst in de herstelde kerk. Een omvangrijke restauratie door Verschuieren Orgelbouw werd in 1973 afgerond. Het instrument telt 20 registers op 2 manualen en pedaal. Het fraaie orgel trekt sinds de restauratie veel belangstelling via cd's, radio-uitzendingen en bij de jaarlijkse concerten van Consertserie Beek.

In de 'Utrechtse Courant' stond op 5 april 1860 de volgende overlijdens-advertentie:

Heden overleed na een korte doch hevige ziekte na voorzien te zijn van de H.H. Sacramenten der stervenden, mijn geliefde man, echtgenoot Hendricus Dominicus Lindsen in den ouderdom van 66 jaren.

Utrecht

1 april 1860

G.P. Jurrissen

Wed. H.D. Lindsen

De orgelmakerij zal door de weduwe met behulp van haaren oudsten zoon (Johannes Franciscus August) en meesterknecht (Jacob van 't Klooster) op den zelfden voet worden voortgezet.

Joop Verburg

Horlogerie Bouwman te Bemmelse

In 1991 stopte Jan Bouwman met zijn horlogerie annex juwelierszaak aan de Dorpsstraat in Bemmelse. In zijn gezin was geen opvolger meer. Aan de generaties lange dienstverlening van de horlogemakersfamilie Bouwman aan de inwoners van Bemmelse en omringende dorpen kwam op dat moment een einde. Jan Bouwman overleed op 11 april 1995, op 69-jarige leeftijd. Met zijn vrouw Constance Bouwman-Dierkes, zijn zuster Adi Janssen-Bouwman en zijn zoon Wim Bouwman draaide ik de klok nog eens terug.

De eerste horlogemakers

De eerste horlogemaker in de reeks van Bemmelse Bouwmannen was Willem Bouwman. Hij werd geboren in Bemmelse op 12 januari 1817, als zoon van Fredericus Bouwman, die nog als arbeider in de akte vermeld stond. Willem Bouwman was naast horlogemaker ook caféhouder, een combinatie die we later nog vaker tegen zullen komen. Hij woonde nabij de hervormde kerk in Bemmelse in het huis dat hij in 1847 kocht van Jan Bunk. In het gezin van Willem Bouwman werden vijf kinderen geboren. Een daarvan was Jan, geboren op 25 oktober 1852. Toen zijn vader Willem in 1883 overleed, nam hij diens bedrijf over. Hij bouwde een nieuw pand waar hij behalve een horlogemakerij en café ook een kruidenierszaak begon. Het oude huis bij de kerk werd gesloopt.

Op deze ansicht zien we links het pand van Bouwman waarin tot 1920 het café, de kruidenierszaak en de horlogemakerij was gevestigd. Op deze plaats sluit nu de Van Ambestraat aan op de Dorpsstraat. Het pand rechts was in die tijd het gemeentehuis. Foto: Ansichtencollectie J. Janssen.

Jan Bouwman trouwde in 1886 met Gerarda Sophia Nas. Van de zeven kinderen uit het gezin werden er drie horlogemakers: Willem, Antoon en Ben. Zoon Jan werd frater en dochter An kloosterzuster. Dochter Sophie trouwde en verhuisde naar Didam. Dochter Tilly bleef ongetrouwd. Van de horlogemakers vertrokken Antoon en Ben uit Bemmelen. Antoon had ooit nog een fabriek voor onbreekbare horlogeglasjes in Brussel.

De familie Bouwman op een foto uit de twintiger jaren. Staand van links naar rechts: Sophie, Ben, Willem, zuster Cordula en Tilly. Zittend: moeder Gerarda Bouwman-Nas, frater Stephanus, vader Jan Bouwman en Antoon. An was zuster Cordula geworden en frater Stephanus heette vroeger Jan.

Willem nam in 1920 het horlogemaken in Bemmelen van zijn vader over. Vader sloot in dat jaar de kruidenierswinkel en ging door met het café aan de Dorpsstraat nabij het Koninginnelaantje. Na het overlijden van moeder Bouwman in 1931 werd hij daarbij geholpen door dochter Tilly. Jan Bouwman overleed in 1939.

Horlogerie Bouwman

Willem Bouwman vestigde zich na zijn trouwen met Elisabeth Johanna Maria van Dam in 1920 aan de Dorpsstraat (nu no. 71). Samen met zijn vrouw begon hij hier enthousiast met zijn horlogezaak. Zijn vakkennis had hij in de praktijk opgedaan, onder meer bij horlogemakers in Brabant. Het enige dat hij

er nog naast deed, waren brillen. Het zat het jonge paar privé echter niet erg mee. De eerste dochter Truus overleed in 1925 op 3-jarige leeftijd. Een andere dochter met dezelfde naam en een zoon die Jan heette, kwamen ook heel jong te overlijden. Twee kinderen bleven gelukkig in leven: dat waren Gerarda Sophia (Adi) geboren in 1924 en Johannes Wilhelmus Antonius (Jan) geboren in 1926. In datzelfde jaar werd de eerste steen gelegd voor een nieuwe winkel met woonhuis (Dorpsstraat 65) waar de zaak uiteindelijk tot 1991 gevestigd zou blijven.

Willem Bouwman en zijn vrouw omstreeks 1930 gefotografeerd voor hun in 1926 gebouwde zaak aan de Dorpsstraat 65.

Willem Bouwman was zijn hele leven lang een uiterst gedreven horlogemaker met veel liefde voor het vak. Het kwam wel voor dat hij 's nachts doorwerkte aan zeer ingewikkelde reparatieklussen. Maar als hij dan ook voor bijvoorbeeld pastoor Van Wijk van Huissen-Zand een staande klok met kwartiercarillon weer aan de praat had gekregen, dan was hij daarover meer voldaan dan over het bedrag van f 25 dat hij ermee verdiend had.

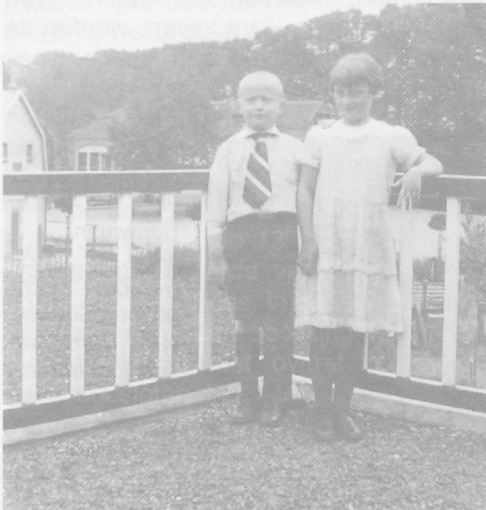
Klanten had Willem Bouwman in de hele Over-Betuwe. Ze kwamen naar de zaak, maar hij kwam ook naar zijn klanten. Dat ging op een heel speciale, eigentijdse manier. Er was een platte metalen kist gemaakt, driehoekig van vorm. In die kist konden klokken, dozen met horloges en sieraden, zoals kettingen en ringen, worden vervoerd. En een pakje brood voor tussen de middag. De maten van de kist waren zo gekozen, dat deze kist verticaal paste in het frame van een herenfiets. Met die kist in het frame van de fiets vastgemaakt, reed Bouwman iedere maandagochtend van Bemmelen naar Gendt. Bij het café van Schaars haalde hij dan de kist van de fiets en stalde hij binnen zijn waren uit. Hier zat hij elke maandagochtend een uur of anderhalf. De inwoners van Gendt waren gewend aan zijn komst. Zo konden ze in hun eigen dorp spullen van de horlogemaker uit Bemmelen kopen.

Maar men kon ook kapotte uurwerken in reparatie geven en die de volgende week weer op dezelfde plek ophalen. Als de vastgestelde tijd verstreken was, werden de spullen ingepakt. Dan werd de reis voortgezet naar Doornenburg, naar het café van Hoogveld. Daar herhaalde zich het ceremonieel. Vanaf Doornenburg ging de reis vervolgens naar Angeren, met een derde stop bij het café van Puplichuizen. Tegen het eind van de middag was hij dan weer thuis.

Mevrouw Bouwman-van Dam overleed in 1933 op 45-jarige leeftijd. Een jaar na haar overlijden zou Willem Bouwman hertrouwen met haar jongere zuster.

Mevrouw Janssen-Bouwman herinnert zich dat vanwege het rondje door de omliggende dorpen op maandag altijd pas 's avonds warm gegeten werd: op de overige dagen was dat 's middags. Na zo'n ronde had Bouwman dan al zijn gerepareerde spullen afgeleverd en weer een nieuwe voorraad reparatiewerk mee terug gekregen. Dat wil overigens niet zeggen dat het geld dan ook al binnen was. Duurdere reparaties werden vaak in wekelijkse termijnen van twee kwartjes afbetaald. Het kwam ook voor dat een schuld niet in geld kon worden afgerekend. Op die manier kwam Bouwman bijvoorbeeld aan een paar schaatsen voor zijn zoon Jan, wat overigens wel weer een jaloeise dochter Adi tot gevolg had.

Jan en Adi op het balkon van het huis. Op de achtergrond het Meestersplein. De foto is gemaakt in het begin van de jaren dertig.

Afgezien van de klokken, horloges en andere waar die Bouwman aan de man of vrouw bracht op zijn wekelijkse ronde door Gendt, Doornenburg en Angeren, werd er op werkdagen niet zoveel verkocht. De doordeweekse activiteiten in de winkel betroffen bijna altijd reparaties. Die mochten ook door de kinderen worden afgehandeld. En omdat de winkel op de middag niet gesloten was, werd er door zoon Jan en dochter Adi soms speciaal snel gegeten om direct op de bel te kunnen reageren als er een klant binnenkwam.

W. BOUWMAN

Horlogerie - BEMMEL

Meest gesorteerde adres in prima UURWERKEN als:
Moderne Regulateurs, Pendulestellen, alles met en zonder
Bim-Bam-Slag. WEKKERS vanaf f 2.25 tot de meest moderne

Alles JUNGHANS fabriikaat

Grootste sorteerling HORLOGES

in Nikkel vanaf f 5.-, alsook alle prima Ankerwerken

Alle soorten BRILLEN ook op recept

Aanbevelend op 75-jarige reputatie

Advertentie uit 1929. Het accent lag toen nog sterk op uurwerken. Verder blijkt uit de tekst dat men in de toen al 75-jarige zaak ook voor brillen aan het goede adres was.

Hèt aangewezen tijdstip voor het doen van grote aankopen was de zondagochtend. De winkel was na de late mis open tot half één. Als de kerk uitging kwamen de dames en heren in hun zondagse kleren naar de winkel. Dan keken ze niet op een paar centen en werden de mooiste horloges verkocht en ook gouden sierraden. Klanten werden behandeld als voorname gasten: na gedane zaken was er een glaasje port voor de heren en een glaasje anisette voor de dames. Op zondag mochten de kinderen van Bouwman niet in de winkel komen; zo gauw er een klant kwam, werden ze naar achteren gestuurd. In de beginjaren werd al van een goede week gesproken als er op zondag een klok van f 25 was verkocht.

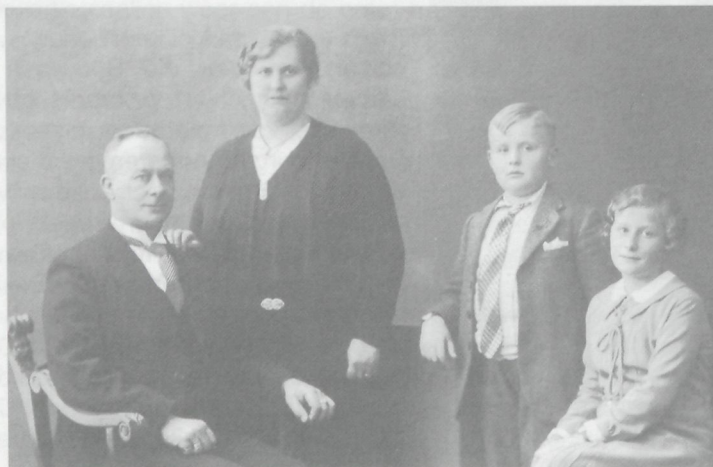

Foto bij het tweede huwelijk van Willem Bouwman in 1934. Zijn tweede echtgenote Elisabeth van Dam was een jongere zus van zijn eerste vrouw. Zij had daarvoor ook haar partner verloren. Verder zien we hier nog Jan en Adi.

Volgens mevrouw Adi Janssen-Bouwman was er een redelijk inkomen uit de zaak, naar de maatstaven van die tijd. Maar men leefde toch wel zuinig.

Daardoor konden niet beide kinderen naar de horlogevakschool. Min of meer vanzelfsprekend was dat voorbehouden aan zoon Jan. Het betekende overigens niet dat dochter Adi geen goede opleiding kreeg. Zij kreeg de gelegenheid om het MULO- en Middenstandsdiploma te halen. Naast een baan 's ochtends moest zij 's middags thuis in de winkel helpen. Daardoor kon een hulp worden uitgespaard. Echt heel graag werkte Adi niet thuis. De verstandhouding met haar tweede moeder was een beetje moeizaam.

Adi Bouwman op twaalfjarige leeftijd.

Adi werd ook wel eens op pad gestuurd om openstaande rekeningen te innen. Dat waren geen gemakkelijke opdrachten en de 'smoesjes' die je te horen kreeg, dwongen je soms om bijzondere voorzorgsmaatregelen te nemen. Ze herinnert zich dat ze als 18-jarig meisje ooit voor f 1000 wisselgeld meekreeg. Ze voelde zich behoorlijk ongemakkelijk, alleen op de fiets met zoveel geld bij zich. Maar toen de betreffende schuldenaar met de mededeling kwam dat hij alleen maar een biljet van f 1000 in huis had, was de voldoening groot dat ze kon zeggen: "Geen probleem!". Dat de man onvoldoende kleingeld in huis zou hebben was onwaarschijnlijk. Maar -gelukkig voor hem en voor Bouwman- bleek hij wel in staat een briefje van duizend tevoorschijn te halen.

Veel leveranties en reparaties werden niet direct betaald, maar 'opgeschreven' in een boek. Het binnenkrijgen van uitstaande vorderingen hield horlogemaker Willem Bouwman erg bezig. Het speelde hem zelfs parten in zijn nevenfunctie van koster. Als hij in die hoedanigheid in de kerk de kaarsen aanstak, dan kon hij het niet nalaten om gauw ook de kaartjes van de daar neergelegde bloemstukken af te knippen. Hij had er duidelijk moeite mee dat er klanten waren die bij hem in het kript stonden en tegelijkertijd in de kerk met naam en toenaam dure bloemen lieten neerleggen. En als hij dan met een handjevol afgeknipte kaartjes pastoor Grimmelt tegenkwam, dan zei hij: "Onze Lieve Heer kent de namen wel".

Foto van Jan Bouwman bij zijn Plechtige Communie.

Jan Bouwman, de laatste horlogemaker

Toen in de laatste dagen van september 1944 de strijd om de Betuwe woedde, was Jan Bouwman 18 jaar. Terwijl zijn familieleden werden geëvacueerd, onderging Jan bij dokter Westermann in het ergste strijdgewoel een zware blindedarmoperatie. Vader, moeder en Adi kwamen in eerste instantie bij een slager in Veldhoven terecht. Daar werden ze opgehaald door oom Ben, die horlogemaker in Oisterwijk was. Het duurde niet lang of Willem Bouwman was weer horloges aan het maken. En samen met zijn broer Ben maakte hij armbanden van dubbeltjes en kwartjes; een veelgevraagd artikel in die dagen. Zoon Jan voegde zich later bij de rest van de familie. In mei 1945 kwam men weer terug in Bemmelen. De werkkamer bleek een voltreffer te hebben gehad. Niettemin troffen ze er nog een Canadees aan die aan het kijken was wat er nog van zijn gading lag.

Meteen na de oorlog begon Jan met de opleiding aan de Nederlandse Horlogemakersvakschool in Schoonhoven. Het was een driejarige opleiding, waarbij je ook het goud- en zilversmeden leerde. Gedurende die tijd zat hij daar in pension. Mede daardoor was het een kostbare aangelegenheid. In die tijd nam hij nog wel eens een leverworst van thuis mee. Want Jan Bouwman was een goeie eter en ook een beetje aan de flinke kant. Na het afronden van de opleiding kwam Jan terug bij zijn vader in de zaak. Adi Bouwman was intussen getrouwd met Theo Janssen uit Haalderen, die ambtenaar van de burgerlijke stand te Bemmelen was.

Theo Janssen en Adi Bouwman trouwden op 28 september 1948.

Tijdens een fietsvakantie in Limburg waren Jan en zijn metgezellen Gerard Stoffels en Sjaak van de Velden een drietal fietsende jonge meisjes uit Wageningen tegengekomen. Ze hadden wat foto's gemaakt en adressen uitgewisseld. En van het een kwam het ander en zo had Jan verkering gekregen met Constance (Stannie) Dierkes, die thuis in de textielzaak van haar ouders werkte. De uitzet werd bij elkaar geruild tegen textielpunten. Op 14 augustus 1951 trouwde het stel. Het huwelijk werd voltrokken door zwager Janssen.

Jan Bouwman en Constance Dierkes trouwden op 14 augustus 1951.

Jan en Stannie trokken in bij de ouders van Jan. Een jaar of drie later verhuisden de ouders naar 'Wilberma', verderop aan de Dorpsstraat. Intussen was in het jonge gezin in 1952 zoon Wim geboren. Later zouden er nog twee dochters volgen: José (1954) en Conny (1960).

Vader en zoon Bouwman werkten nog steeds dagelijks samen. Ze konden het uitstekend met elkaar vinden. En ze vulden elkaar aardig aan. Vader Willem deed liever reparaties. Zoon Jan had een voorkeur voor de winkel. De verkoop van brillen was al lang gestopt. Daarvoor in de plaats was de verkoop van ringen en sierraden geleidelijk aan gegroeid. De openstelling op zondag verdween. En ook het 'rondje op de fiets' was gestopt. De zaak werd verbouwd en kreeg een meer moderne uitstraling.

De familie Bouwman bij de heropening van de gemoderniseerde zaak in 1963. Van links naar rechts: mevrouw Bouwman-van Dam, Theo Janssen, Willem Bouwman, Adi Janssen-Bouwman, Stannie Bouwman-Dierkes en Jan Bouwman.

Jan Bouwman had als motto: "Als men zegt dat ik duur ben is dat niet erg, wel als men zegt dat het geleverde niet goed was". Af en toe probeerde zich een concurrent in Bemmelen te vestigen. Ze hielden het niet lang vol. Jan Bouwman genoot het vertrouwen van de mensen. Met het toenemen van de mobiliteit zag men wel dat klanten meer en meer in Nijmegen kochten. Frappant was dat dat vooral mensen uit Bemmelen betrof. Die lieten zich er graag op

voorstaan hun geld in de stad te besteden. Anders was dat met de mensen uit de dorpen in de omtrek. Vanuit Doornenburg, Gendt, Angeren en Haalderen, maar ook uit Oosterhout, reisde men als vanzelfsprekend nog steeds naar Bouwman in Bemmelen. Bijzonder was wel, dat als mensen uit Bemmelen reparaties hadden, of hun goud of zilver wilden laten bewerken, ze weer meer vertrouwen in Bouwman leken te hebben, dan in diens 'stadse' collega's.

De zaak had na de verbouwing van 1963 een meer in die tijd passend aanzien gekregen.

De grotere klantentrouw uit de andere dorpen heeft Jan Bouwman wel eens serieus doen overwegen van Bemmelen naar Gendt te verhuizen. Het is er echter nooit van gekomen. En dus moest men vanuit de kerkdorpen in de omgeving naar Bemmelen blijven komen. Zoals ook de opa uit Gendt, die nog met zijn kleinzoon op de dag van diens Plechtige Communie naar Bemmelen kwam. Ze werden

geholpen, hoewel de openstelling op zondag allang verleden tijd was. En als de nieuwe Doornenburgse schutterskoning en diens vrouw tijdens de kermisdagen in allerijl aan passende gouden monogramringen geholpen moesten worden, dan werd stevast een beroep gedaan op Bouwman, die daaraan graag de zondagsrust opofferde.

Vader en moeder Bouwman zaten al in het bejaardentehuis toen vader in 1966 overleed. Tot dan toe was Willem Bouwman nog steeds in de zaak blijven meewerken, zeer tot plezier van zijn zoon Jan, diens vrouw en kinderen. Volgens mevrouw Bouwman was haar man zo gewend aan het samenwerken met zijn vader, dat het twee jaar duurde voordat hij over het verdriet van het overlijden heen was. Mevrouw Bouwman-van Dam overleed tien jaar later.

Ruime keuze in:

★ UURWERKEN

★ GOUD en

★ ZILVER

Horlogerie Bouwman

BEMMEL - TELEF. 1385

PRETTIGE KERSTDAGEN EN EEN VOORSPOEDIG NIEUWJAAR

Advertentie kerstperiode 1970.

Jan Bouwman bezig met reparatiewerkzaamheden in zijn werkkamer.

Nadat zoon Wim in 1968 het ULO-diploma had behaald, begon hij ook nog aan de vakopleiding in Schoonhoven waar hij net zoals zijn vader tientallen jaren tevoren ook op kamers woonde. Daar zat hij tussen leerlingen waarvan de namen nu boven horlogerieën en juwelierszaken in Nijmegen en Arnhem prijken. Wim kwam er echter achter dat juist de verkoopkant van het vak hem niet trok. Na een jaar stopte hij. Zijn vader nam hem die beslissing niet kwalijk.

Het gevolg was wel dat er na vele generaties geen horlogemaker Bouwman meer klaar stond, toen Jan op 65 jarige-leeftijd met pensioen ging. Het pand werd verkocht en kreeg een woonbestemming. Jan Bouwman zou slechts vier jaar genieten van zijn pensioen.

Ter afronding

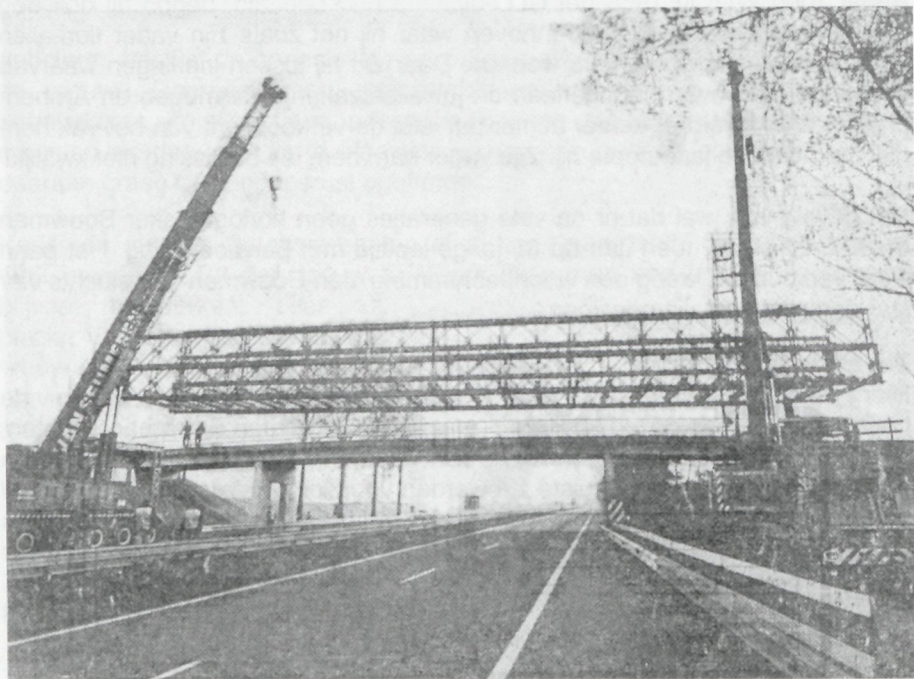
Hier eindigt het verhaal van Horlogerie Bouwman. Het waren de horlogemakers van deze familie, om-en-om Willem en Jan Bouwman geheten, die er voor zorgden dat de inwoners van Bemmelen en omliggende kerkdorpen van 1840 tot 1990 van de juiste tijd werden voorzien. Met dank aan mevrouw Constance Bouwman-Dierkes, mevrouw Adi Janssen-Bouwman en Wim Bouwman voor het ophalen van hun herinneringen en voor het beschikbaar stellen van de foto's.

Gerard Sommers

Soepel

Beeld 23-4-76

BEMMEL - In alle vroegte zaterdagmorgen is de baileybrug over rijksweg 52, ter hoogte van de Kattenleger te Bommel, op zijn plaats gebracht. Rijkswaterstaat had het ochtendkrieken voor dit hijskarwei - de pijlers en brug waren ter plaatse tevoren reeds gemonteerd - uitgekozen, om het verkeer op deze verbinding tussen Arnhem en Nijmegen zo min mogelijk te stagneren. De ijzeren kolos werd soepel door twee kranen op de pijlers gelegd. De noodbrug is noodzakelijk, omdat het bestaande viaduct in verband met verbreding van de rijksweg als aanvoer voor het nieuwe klaverblad onder Ressen moet worden vernieuwd.

Uut de ouwe deus

Soepel

Ien dit knipsel uut de ouwe deus geet 't over 'n noodbrug over rijksweg 52, de snelweg tussen Aorum en Nimwegen, die tegewoordig de A325 hiet.

Die brug was nodig umdat 't toen bestaonde viaduct verneid moes worden vanwege de aanleg van 't klaverblad Ressen.

Nordat ze alle veurbereidingen gedaon hadden, wier op 'n zaoterdag ien alle vroegte de brug geleid. Ze dejen 't zo vroeg um 't verkeer zo min meugelijk te hinderen.

Dat was nog 's 'n goeie tied!!

Waar is trouwes die baileybrug uut 1976 gebleven? Die hadden we nou bij de Plak mooi kunnen gebruiken um soepel naor de andere kant te kommen.

Ien deze tied zien we aon alle kanten um ons hin de viaducten uut de grond kommen. Da's nodig vur de Betuwelijn. As paddestoelen schieten ze umhoog! En 't verkeer zo min meugelijk hinderen doen ze ok niet!

As je 't goed bekiek hebben we d'r bar veul ongemak van en de omgeving ziet d'r ok niet uut! Overal is 't rommelig en steet de boel overhoop.

En je mot ok zachjes rijden, want vur da je 't wit hij 'n bekeuring te pakken.

Ik dink dat 'n hoop minsen blij zien as de boel hier ien de buurt klaor is. As we niet mer mit de auto 's merges vroeg ien de rij hoeven aon te sluten um heel zachjes rijend 't durp uut te kommen. En as we wer ien 'n gruune en opgeruumde omgeving kunnen wandelen en fietsen, al motten we dan ok af en toe 'n extra huchje op (en ok wer af).

Maria Janssen

Oud archiefmateriaal

Ook het jaar 1936 bood economisch weinig soelaas. Nog steeds moesten velen leven van de krappe werklozensteun. Ambtenaar J.W.F. Wieland was als penningmeester van het *comité voor extra steunverlening aan werklozen te Bemmeler* onder meer belast met de distributie van grote hoeveelheden onvermengde margarine en rundvlees en gehakt in blik. Het vlees en de margarine werden geleverd door de Staat der Nederlanden.

Veel werk was nog te doen aan het wegnen, vooral de weg van Ressen via Bemmeler en Haalderen naar Gendt. Er werd ook een telefoonkabel ingegraven *vanaf de paal aan de steenweg tot bij A.D. Peters*. Het trampad *vanaf de Dorpsstraat tot tegen de weg Teselaar* (het stukje Dorpsstraat waaraan nu de bibliotheek staat) werd gereedgemaakt als doorgaande weg. De Zandsestraat kreeg een rijwielpad. We komen in de stukken de namen tegen van de arbeiders die aan die projecten werkten. Uit Ressen was dat Th. Meuleman. Uit Haalderen A. van Swaaij, Th. Alofs, J.J. Duijf, R.G. Vonk, H.M. Hendriks en H. Sluiter. Uit Bemmeler vonden we daar G. Burgers, A. Kuster, Chr. Alofs, Th. Buys, J. Wientjes, Th. van Vosselen en G.H. Wannet aan het werk. Voor het vervoer van materiaal voor de wegverharding zorgden de voerlieden J. Razing en J. Weyers uit Haalderen en G. van Rossum, H. Peters, H. Schaeffer, G. Tap, Chr. van Duren en H. Jansen uit Bemmeler.

Er waren 111 werklozen die moesten stempelen. Dat was om te voorkomen dat ze een uitkering kregen en ondertussen zwart werkten. Stempelen vond daarom midden op de dag plaats. Daartoe werd in Bemmeler een lokaal van de Vincentiusvereniging gehuurd.

De NV Betuwsche Stoomtramweg-Maatschappij te Doetinchem kreeg een vergoeding voor de instandhouding van het goederenvervoer op het traject Huissen Valom – Angeren. De rest van de trambaan werd afgebroken en de grond waar de baan gelegen had werd, voor zover niet in de straat gelegen, aan aanwonenden verkocht.

Vrachtauto en autobus hadden het vervoer per tram verdrongen. Na de opening van de Waalbrug op 16 juni 1936 kon men voortaan met de bus rechtstreeks doorrijden naar het station in Nijmegen.

Betuwsche Tram

Met ingang van 11 Juni 1935 wordt, wegens opbreking der tramsporen, het vervoer per tram gestaakt.

Alle goederen worden uitsluitend per vrachtauto vervoerd. De markttrammen naar Lent en Elst op Maandag en Donderdag worden vervangen door een autobus.

Weer was er brand. Op 18 augustus was er brand bij C. Vernooij in Haalderen. Een hooiberg, gevuld met hooi en tarwe en twee hooimijten gingen in vlammen op. Op zondag 11 oktober werd door J. Lamers de brandklok geluid voor een brand in het woonhuis van H.J. Wolters in Ressen, waarbij de brandweer uit Lent assistentie verleende. Op 6 maart was er brand bij de Blauwe Pan in Haalderen.

In het Kringblad van september 2000 schreven we over een groot aantal hevige branden in Bemmelse. De krant 'De Betuwe' sprak toen over de gebrekkige brandspuit: *...De Bemmelse spuit, of het ding, dat de illusie wil geven een spuit te zijn, schiet in vele opzichten tekort...* Maar eind 1936 is het zo ver. We komen een rekening tegen van de 'NV Brandspuitenfabriek v/h A. Bikkers & Zoon' voor de levering op 24 februari 1937 van een nieuwe brandspuit. De rekening werd in 1936 vooruitbetaald. Het werd een

Zoals hierboven afgebeeld moet de in 1936 aangekochte Bemmelse brandweer-auto er ongeveer hebben uitgezien.

V8 Ford-automobielbrandspuit met blankhouten bok met buitenzitplaatsen en verchroomde leuning, deurtjes met verchroomd beslag, kasten met plafoniere-verlichting, bergplaatsen voor pers- & zuigslangen, normale ontsteking met 2 accu's en omschakelaar, gesloten cabine met ruitenwisscher, richtingwenkers met tijdschakelaar, Bosch-zoeklicht op verstelbaar statief, sirene, 2 stopcontacten, bermlamp, dubbel laddergestel met 2-deelige uitschuifbare ladder ad 36 sporten, afrijdbare slangenwagen en 2 afneembare zijhaspels, transmissiekast nieuw type, reinkoelwater-systeem, afgas-luchtverdunnings-agregaat, 2-schoepige hoogedruk-centrifugaalpompe met vacuumpompje, toerenteller en warmtemeter, capaciteit $\pm$ 2500 liter per minuut, 2 lichtpunten, inkomend 1 x schroef 6" met afsluitdop 6" en 2 inlaten Storz 19 met retourkleppen en doppen Storz 19, uitgaand 4 x Storz 19 met retourkleppen, afsluiters en 4 stuks $\frac{1}{2}$ " aftapkranen inclusief de uitrusting & slangen volgens bijgaande specificatielijst, voor de somma, inclusief omzetbelasting f 5800,-. De elektricien D. Peters bouwde een alarminrichting voor de brandweer. Hoe die werkte, vermeldt de rekening niet.

Ondertussen had het drinkwaterbedrijf van de Gemeente Elst 3 brandkranen geplaatst en werden 11 olieassen, 9 zuidwesters en 2 lederen petten met nekklep aangeschaft. Nu konden de inwoners van Bemmelse, Haalderen en Ressen gerust gaan slapen....

Joop Verburg

Aan de deur werd veel gekocht

Winkels zijn er niet in Ressen. Zo'n zestig jaar geleden waren het er ook maar een paar. Je had bakker Van Setten aan de Hoeksehofstraat, waar je ook voor kruidenierswaren terecht kon. Van alles werd daar toen nog los verkocht, zoals haverhout, rijst of suiker. Het werd met gewichten afgewogen op de bascule die op de toonbank stond. Wilde je gemalen koffie, dan werden de bonen gemalen waar je bij stond. Behalve de winkel van Van Setten had je nog bakker Frentz aan de Ressenestraat. Maar dan had je het winkelbestand wel zo ongeveer gehad. In deze bijdrage voor het Kringblad gaat het over winkeliers en venters die langs de deur kwamen. Voor de meeste spullen hoefde je vroeger helemaal de weg niet op: aan de deur werd veel gekocht.

Bij Van Setten en Frentz kon je brood halen. Maar beiden bezorgden ook aan huis. En dan waren er nog diverse bakkers uit Bemmelen, zoals Hulsman, Van Merwijk, Knipping en Havekes, die in Ressen aan de deur kwamen. En op zaterdag kwam daar ook nog Meis uit Elst bij. Bij sommige families kwamen meerdere bakkers. Ook voor kruidenierswaren kon je kiezen uit verschillende leveranciers die aan de deur kwamen. Zoals Martens uit Elst. Had je drogisterijartikelen nodig, dan bestelde je die bij Bart van Appeldoorn van 'de Assenburg' uit Bemmelen. Die nam eerst de bestellingen op, die hij later per fiets, met een grote mand voorop, kwam afleveren.

Zuivelproducten als melk, eieren en boter hadden de meeste inwoners van Ressen zelf wel. Toch kwam Koos Roelofs van 'de Stuver' uit Bemmelen ook in Ressen langs de deur. Eerst met een wagen met een paard ervoor, later met een omgebouwde Ford-personenwagen. Daarop was een laadbak gemaakt waarop een aantal bussen met melk stonden, waaruit de losse melk werd getapt. Roelofs kwam bijna iedere dag langs.

Ook wat groenten betreft konden de meeste Ressenaren in hun eigen behoeften voorzien. Groenteboer Halman uit Oosterhout en zijn collega Gertje Peters uit Bemmelen hadden in Ressen maar enkele klanten. Maar ze kwamen er toch voor. Een schipper uit de Bemmelse polder leverde in Ressen vis. Het was lekkere verse vis, al zat de blik wel vol met graten. Vlees en vleeswaren werden in Ressen bezorgd door de slagers Nol en Frans Jansen en Nas uit Bemmelen. Verder kwam er ook nog een Nas uit Nijmegen, van de Ganzenheuvel. Voor de feestdagen kwam hij eerst bestellingen opnemen, die hij dan later met een luxe karretje met paard ervoor kwam afleveren.

Meel en mengvoeders voor het vee werden met paard en wagen bezorgd door Derksen uit de Molenwei of door Meurs van de Plak. Chris Meurs, van de maalderij aan de dijk, kwam ook langs. Die had al vroeg een auto. Kippenvoer werd aan huis geleverd door Koudijs uit Dodewaard.

Op enkele adressen kwam iemand uit Veenendaal langs met rookartikelen. Maar de meeste Ressenaren moesten er voor naar de kruidenier, de kapper of de speciaalzaak. Ook snoep haalde je zelf: bij vrouw Van Appeldoorn bij de hervormde kerk in Bemmelen of bij het winkeltje van Nuy in de Pas.

Huishoudelijke artikelen, zoals potten en pannen, serviesgoed, weckflessen, enzovoort, werden ook wekelijks langs de deur verkocht. Die werden geleverd door Dorus Bremer uit Lent en Bongers van de Plak. Die laatste bezorgde met een bakfiets, maar ook met paard en wagen. Op de wagen was een stellage getimmerd waarin de artikelen min of meer waren uitgestald.

Voor nieuwe schoenen moest je naar de winkels van Van Dinteren of Selman in Bemmelen. Die kwamen wel regelmatig langs de deur om te repareren schoenen op te halen en weer af te leveren. Maar als je geen tijd had om naar de zaak te komen, dan wilden ze ook wel enkele nieuwe paren meenemen op de volgende ronde. Dan kon je thuis je keuze maken.

Theo Bongers van de Plak met zijn fiets.

Voor het inzaaien van de moestuin had je tuingrassen nodig. Die kon je kopen bij Gerritsen in 'De Broodkorf' aan de Slenkweg in Ressen. Daar lagen de verschillende soorten los uitgespreid op zolder. Maar je kon ze ook bestellen uit de zaadboekjes van Nijman, Turkenburg of Vliervoet. Ze werden dan per post, door Van Gend & Loos of door de betreffende handelaar zelf aan de deur afgeleverd. Met een zakje bloemengrassen erbij, als attentie.

Helemaal lopend uit Elden kwam eens per maand een venter met een handkar vol klompen. Die had ook nog gereedschap bij zich om ze bij te werken als dat voor een goede pasvorm nodig was. En leren banden die hij op verzoek met klompstijvers vastzette.

Petroleum kocht je bij 'de Automaat', van petroleumboer Bos uit Lent. Die kwam geregeld langs met een tweewielig karretje met een paard ervoor. Op het karretje stonden de vijf-liter bussen met brandstof. Kolen werden geleverd door diverse leveranciers. In Ressen had je Arnoldussen, die bij het spoor zat.

Dat was een goede plek, want daar was de losplaats waar de kolen, briketten en antraciet werd afgeleverd, die hij wekelijks langs de deur uitventte. Op enkele plaatsen kwam hij alleen bij het begin van het stookseizoen. Want als je in één keer voor een heel stookseizoen vooruit kocht, dan kreeg je korting. Behalve Arnoldussen kwamen ook Rijcken en Van Bremen uit Bemmel langs de deur. En een Klaassen uit Elst, die 'Willem de Koning' werd genoemd.

Op deze foto zien we de wagen waarmee Bongers met potten en pannen, serviesgoed, etc. langs de weg trok. Op de kar was een opbouw gemaakt die met een zeil afgedekt kon worden. Bij de kar staat een logé.

Wol en kledingsstoffen werden meestal in Nijmegen gekocht. Maar van de winkel van Bachrach uit Elst kwam vertegenwoordiger Van Bruggen op de fiets langs de deur met een grote leren koffer met manufacturen. Je kon bij hem ook terecht voor sokken en ondergoed. Als Van Bruggen niet kon, dan kwam zijn collega Pothof. En twee keer per jaar kwam er ook nog een vertegenwoordiger van Diepenveen uit Veenendaal langs de deur met stalen.

Min of meer op onregelmatige tijdstippen kon er ook wel eens een venter met garen en band aan de deur staan, als een moderne variant van de oude marskramer met een soort kast voor zijn buik, waarin diverse lades met knopen, drukkers, kaartjes stopwol en veters.

Ongeveer eens in de drie à vier maanden kwam scharenslijp Falise uit Nijmegen. Je kon er je messen en scharen laten slijpen. Zijn paard trok een wagen met slijpsteen en trapplank, die de slijpsteen aandreef. Falise had op zijn route vaste adressen waar hij aan het eind van de dag zijn paard en kar stalde. Hij liep dan terug naar Nijmegen, om de volgende dag zijn paard met kar weer op te halen en zijn route te vervolgen.

Voor de Ressenaren waren de vele leveranciers die langs de deur kwamen een vast onderdeel van het dagelijkse leven. Weer of geen weer, op de vaste tijden waren ze er. Met het stijgen van de loonkosten en het toenemen van de mobiliteit is het aan huis bezorgen van boodschappen ook in Ressen opgehouden en is het nu: "Aan de deur wordt niet gekocht".

Hennie Derksen

Straatnamen in Bemmelen, Haalderen en Ressen

Meestersplein

In Bemmelen ligt een driehoekig plein ingeklemd tussen de Dorpsstraat en de Leemkuilselaan. Op het ogenblik wordt er druk gebouwd. Tot een paar jaar geleden werd daar de jaarlijkse kermis gehouden. Ook tijdens de Dweildag in juni en een enkele andere dag was er wat te beleven op het plein. De rest van het jaar lag het er verlaten bij. Velen van ons noemen het al sinds jaar en dag het Meestersplein. Waarom het 'Meestersplein'?

BEMMEL R. K. JONGENSSCHOOL

Vanaf het einde van de 19^e-eeuw stond daar de openbare lagere school, met de ingang op het plein. Dat was de speelplaats. De meester was natuurlijk aanwezig voor en na schooltijd en tijdens het 'speelkwartier'. Als gevolg van een onderwijswet uit 1920, die bijzonder onderwijs gelijkstelde met openbaar onderwijs, werd de school op 1 december 1922 omgezet in rooms-katholieke jongensschool. Het gebouw werd in 1955 gesloopt.

De Donatusschool van nu dateert van 1960. Vanaf de Dorpsstraat kijk je tegen de achterkant aan. De speelplaats is nu aan de Flierenhofstraat. De school werd daar zo gebouwd omdat de wijk destijds volop in ontwikkeling was. Het oude schoolplein, ook wel kermisplein genoemd, bleef daardoor verlaten achter. Nu er gebouwd wordt, is er een naam nodig voor de bewoners van de nieuwe woningen. De naam die al jaren gebruikt wordt, is nu officieel geworden door een besluit van het college van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Bemmelen van 22 oktober 2002.

Maria Janssen

Flitsen uit de geschiedenis van Doornik (9)

De doorsnijding van de Ooijse waarden

Bemmel gered, Oud-Doornik slachtoffer

In 1649, het jaar van de doorsnijding van de Ooijse waarden, had Thomas Lamberts het vervallen kasteel en 'Huis Doornik' met hof, boomgaard, bouw- en weiland, groot 40 morgen, gepacht van de erfgenamen van Van Rhenen¹⁾ tegen f 350,- per jaar vrij geld op voorwaarde dat de pachter het onderhoud van de dijk van Doornik voor zijn rekening zou nemen. Onder druk van de dijkstoel en de belanghebbende grootgrondbezitters in Bemmel werd in dat jaar de doorsnijding van de Ooijse waarden uitgevoerd om de Bemmelse schaadijk voorgoed te ontzetten. Thomas Lamberts heeft zich vast niet gerealiseerd wat zijn aangegane dijkverplichting in de toekomst zou inhouden. De gevolgen van de doorsnijding waren voor Oud-Doornik en 'Huis Doornik' catastrofaal.

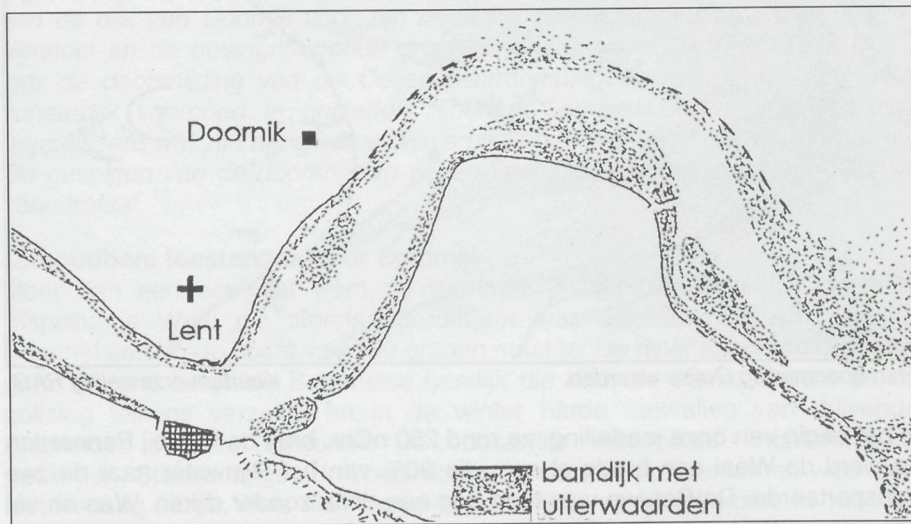
Onhoudbare toestanden voor Bemmel

Meer dan een eeuw al werd de Bemmelse schaadijk bedreigd door de wispelturige Waal die steeds noordelijker was opgeschoven en nu voor Bemmel een brede bocht van 180 graden maakte. De rivier stroomde over een grote afstand langs de Bemmelse bandijk die door de sterke stroom en de golfslag telkens verzakte en in de winter harde aanvallen van drijvende ijsschotsen had te verduren. De schaadijk was haast onbeheersbaar geworden. Steeds langere kribben, ritsen, zwaardere pakwerken en weer een nieuwe laag aarde, niets hielp om dijkverzakkingen te voorkomen. In 1551 en 1553 al waren uit voorzorg 'inlaeghen', of wel reservedijken, achter de bandijk aangelegd om overstromingen te voorkomen. In de zomer van 1647 verzakte de dijk bij De Pas. Uit voorzorg werd ook hier een inlaagdijk aangelegd. Een jaar later bedreigde een nieuwe gevaarlijke dijkverzakking het dorp en de Over-Betuwe. Binnen de dijkstoel speelde al langer een gewaagd plan om de dijk voor Bemmel voorgoed te ontzetten. Op 21 augustus 1648 werd dat plan door de ervaren dijkgraaf Dirck van Lynden²⁾ in de kerk van Bemmel bekendgemaakt: het graven van een lichtgebogen kanaal dwars door de Ooijse uiterwaarden om de stroomdraad van de Waal een nieuwe bedding te geven. In het najaar van 1649 werd dat plan uitgevoerd.

Dirck van Lynden lanceerde zijn plannen met veel overtuiging maar toch zullen de verantwoordelijke bestuurders hun tenen bij elkaar hebben geknepen. In de geschiedenis was zo'n ingreep nog nooit vertoond. Men was niet verder gekomen dan beperkte bochtafsnijdingen zoals bijvoorbeeld in 1642 bij Gendt. De heren wisten maar al te goed hoe onbetrouwbaar de Waal was en zij kenden de geschiedenis van de delta en waarom de rivier zich ongecontroleerd had kunnen verplaatsen.

gronden van de delta rijk geoogst kon worden. Met de land- en dijkbrief voor de Over-Betuwe van 1327 had hij het gezag over de oeverlanden en dus over de bandijken en de waterlossingssystemen gecentraliseerd in de functie van ambtman-richter-dijkgraaf die in zijn werk werd bijgestaan door ambtsjonkers-heemraden. Functies voor betrouwbare edelen die hij beleende met goederen in de Over-Betuwe. Zoals de Van Ambe's, de Van Doernic's en de Van Lent's.

1300 Noordelijke Waaloever met dijken beveiligd

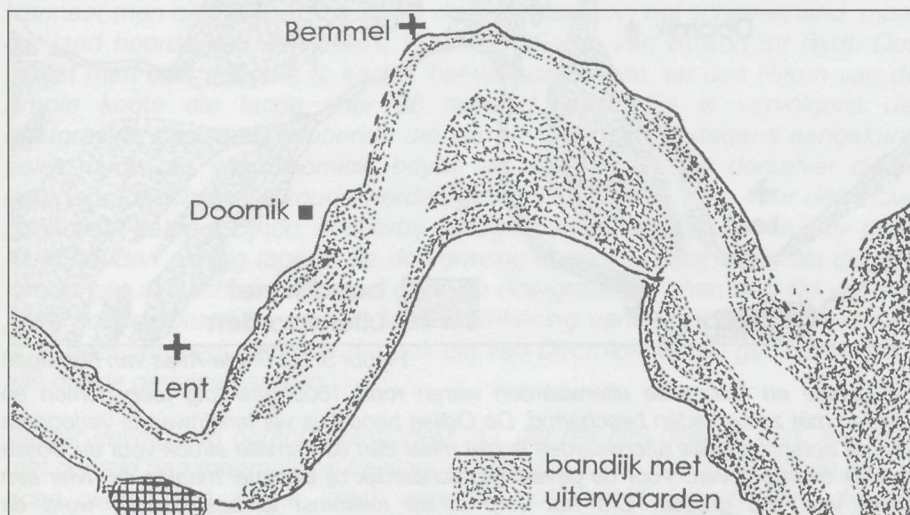
Figuur 1: Uit Stede-Atlas van Nijmegen

In de tijd van de eerste land- en dijkbrief voor de Over-Betuwe van graaf Reinald II (1327) is de Waaloever ononderbroken bedijkt. De situering van de bandijken toen is niet overal even duidelijk (stippellijnen). Voor de smalle Lentse uiterwaarden is een langgerekte opwas in de rivier ontstaan, waardoor de stroomdraad van de rivier naar de Ooijse kant opschoof. De rivier drong langzaam noordwaarts op, waardoor de uiterwaarden voor Bemmelen afkalfden en de Ooijse uiterwaarden in het noorden breder werden.

De rivier moest bevaarbaar blijven en dus mochten de boeren zich niet te buiten gaan aan landwinning uit de rivier door kribben en ritsen. Daarvoor had hij dan weer betrouwbare waakhonden nodig zoals Diederik van Lent die in 1348 als verlengstuk van zijn Lentse uiterwaarden werd beleend met de uiterwaarden tot de heerlijkheid Gendt: *ende dat werdeken, dat geleghen is in den Wael tusghen Daernic ende Haelderem..*

De wispelturige rivier liet zich niet dwingen. De Waal trok zich van de dijken tenslotte niets aan en zocht zijn eigen bedding. Zo was er in de tijd van Barthold van Doernic voor de smalle uiterwaarden van Lent een lange opwas in de rivier ontstaan die de stroomdraad langzaam naar de Ooijse kant drong (zie figuur 1).

1400 Waal met uiterwaarden en de oude Ooijse dijk

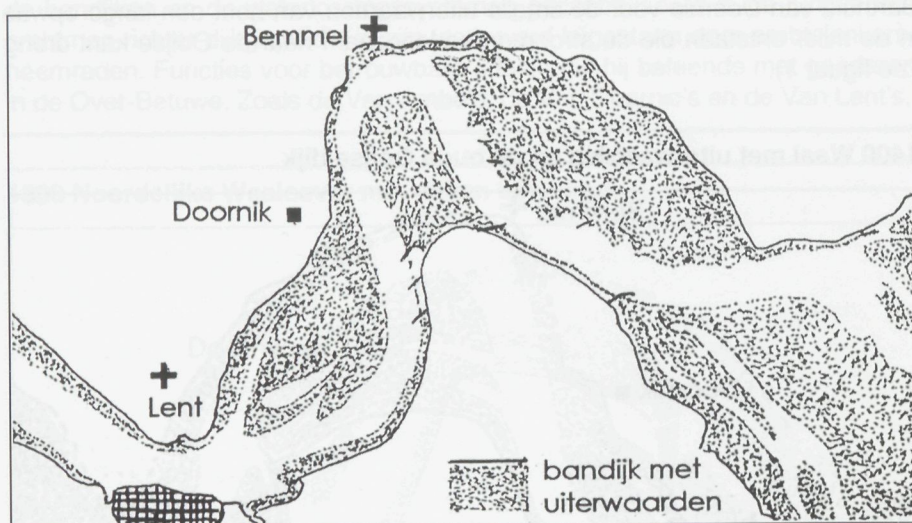

Figuur 2: Uit Stede-Atlas van Nijmegen

Rond 1400 is de opwas voor de Lentse uiterwaarden sterk gegroeid tot een groter geheel met de Lentse en Doornikse uiterwaarden. De westelijke Ooijse uiterwaarden kalfden langzaam af en de bandijk werd daar bedreigd. De Ooijse uiterwaarden aan de noordzijde groeiden snel aan ten koste van de uiterwaarden voor Bemmel. Voor de scheepvaart werd de route moeilijker bevaarbaar. De regenten in het Nijmeegse stadhuis waren bang dat de rivier door verlanding op sommige plaatsen onbevaarbaar zou worden.

Terwijl aan de Ooijse kant de boeren ach en wee klaagden over verloren land en smeekten om kwietschelding van belasting over land dat door de Waal was verzwolgen, vormde zich voor Lent en Doornik een aaneengesloten uiterwaardengebied dat door aanwas steeds groter werd (zie figuur 2). Ten noorden van de Ooijse bandijk kwam een nieuw uiterwaardengebied dat door aanwas steeds noordelijker opschoof waardoor de Bemmelse dijk werd bedreigd. Op het einde van de 16^e-eeuw maakte de Waal voor de Bemmelse dijk een brede bocht van 180 graden waardoor die dijk tenslotte onbeheersbaar werd (zie figuur 3).

1600 Waal met uiterwaarden voor de doorsnijding

Figuur 3: Uit Stede-Atlas van Nijmegen

De Lentse en Doornikse uiterwaarden waren rond 1600 geweldig toegenomen en werden met zomerkaden beschermd. De Ooijsse bandijk is ver landinwaarts verlegd en van de oorspronkelijke uiterwaarden is niet meer dan een smalle strook voor de Ooijsse bandijk overgebleven. Voor de gevaarlijke schaarlijk bij Bemmel maakte de rivier een bocht van 180 graden. Om het dorp in de toekomst te beschermen werd de doorsnijding van de Ooi in 1649 doorgevoerd.

Zo was de situatie voor de doorsnijding. Later, op het einde van de 18^e-eeuw schetste de toenmalige bezitter van 'Huis Doornik', jonkheer J.B.S. de Ranitz, de geschiedenis van de Waalbocht bij Bemmel voor, tijdens en na de doorsnijding. Hij schreef dit voor de catastrofe van 1799:

Situatie van de Rivier de Waal

Sooals sig deselve voor den jaere 1645 heeft bevonden tegens het dorp Bemmel en het district van Doornick, en de gevolge van dien door de doorsnijding in gemeld jaer geschiedt.

Het was vóór den jaere 1645, dat de rivier de Wael van boven uyt het ooste westwaards aanliep tot effe onder de zogenaamde Groene Landen, draayende de rivier zig verder noordwaarts aan vlak op de reduit en dorp Bemmel, alwaer deselve zig wederom met een groote bogt van het noorde na het zuysden draayende en voortlopende totdat deselve weder tegens den Ooyschen dijk gestuyt wierd en verders Z.W. en westwaards langs Nijmegen, formeerende

dus een landtong of schier-eyland tusschen de Ooi en het dorp Bemmél, latende beoosten en Z.O den huyse Doornick, buytendijs, een schoone strook uytterweerde leggen van ongeveer 30 à 35 morgens, soo weydeland als bouwland en huijsinge.

Het dorp Bemmél was dus beswaard met een gevaerlijke schaerdijk, en men wist geen ander middel om Bemmél te ontsetten, als dat de rivier een andere leyding wierd gegeven. Hiertoe deed zig wel een goede gelegenheid op, wanneer men een kanaal kon grave door de steel van het schier-eyland, maar dat land hoorde aan den Heere Roeleman Baron van Byland tot Rydt. Dus moest men zien dat land te koope, hetwelk geschiede, en den Heere van de Ampte kogte die lande voor 58 duisend gulde. En is vervolgens die doorgraving geschied, hebbende die van de Ooy zig daertegens aangekant, gelijk mede die van Doornick, beyde als voorziende, dat derselver dijken daardoor tot schaadijk zoude worden gebracht. Maar de zaak voor den Hove provinciaal gebragt zijnde, is daerbij goedgevonden, dat die van de Ooy geen recht hadden om zig tegens die doorgraving te opposeeren, edog dat die van den ampte alle schadens, welke door die doorgraving binnen den tijd van vijff jaere soude komen te geschiede, voor rekening vant ampt soude weese en door haer vergoed; alsmede dat ook die van Doornick wierde gecaveerd voor alle quade gevolge vandien.

Verder gevolg van onrechtvaardigheid, n.l. dat het niet genoeg was, dat men met geweld den toenmaligen bezitter van Doornick alle zijn buytenlande hadde doen wegloopen, maar men vraagde nog veele jaeren van die de verpondingen van de lang verloopene lande, gelijk blijkens is uyt sodanige getuyge ende requeste door wijlen de Heer H.F. van Sevenaer³⁾ aan de Landschap ingeleverd. Eyndelijk behaagde het God, dat de loop der rivier uyt de natuur weder noordlijk begon in te dringen en aldus een seekeren ronde bogt te formeeren, waardoor den Doornickse dijk weder ontset beloofd wierd. Maar wat geschiedt er? De Heeren van den ampt vonden goed om de natuurljcken loop der rivier weder te stuyten door ongeoorloofde kribben en ritsen, niet alleen tot nadeel van de Doornickse dijk, maar ook tegens de weth van 't waterrecht, tot nadeel van overgebuure, de Ooysche landén. Die van de Ooy hebben sig daertegens verset en hebben ook zooveel recht ervaren, dat die ritse weder zijn vernietigt. Maar men heeft echter andere kribbe gelegd, die deshalve ongelukkige uytwerking hadde voor de Doornickse dijk, en men heeft de rivier, die anders een sagte draaying of ronde bogt soude geformeerd hebben, soo geweldig te keer gegaan, dat deselve vlak op den hoeksdijk bij het aambeeld aanliep, en alzoo een genoegsame opkeering der rivier gedaan, waardoor allerontslaglikste draaykolken tegens de pakwerken van Doornick zijn veroorzaakt, en die werke van jaar tot jaar, dan hier dan daar, onder uyt gemaald, alles tot overgrote schade der bezitters van Doornick, ja soo verre, dat die bezitters als met geweld gedrongen wierde om hun te noodsaake de

schop op den dijk te setten en haar heele tijdelijke bestaan te verlaten⁴⁾. Honderde van klagten wierd er ingeleverd, maar wierde slegt verhoord oft met ongegronde hoopgeving afgescheept. Hoe menigmaal hebben de Heere van de dijkstoel niet belooft, wanneer er een cametueuse verzinking in de pakwerke was gekoomen, en zig de dijkgeslaagden daarover beklaagden, dat wanneer zij dijkgeslaagden of bezitters van Doornick nu nog eens de pakwerken behoorlijk opmaakte, dat er dan gezorgt zoude worde, dat de dijk ontset wierd, maar alles zonder dat lang beloofde uyt te voeren. En niet alleen dat bezwaar der pakwerken, maar men noodzaakte de besitter van Doornick met het maken van bermen, den eene hier, den andere daar, waardoor de ongelukkige zig niet alleen in schulden moest steeken, maar waardoor goede en vrugtbaere wijdens moesten weggegrave worden. Het is dus nu reeds 1½ eeuw geleden, dat Doornick met die ongelukkige schaadijk beswaard is, soodat de waarde van het geheele goed wel 3 of 4 maal in de rivier verzonken legt.

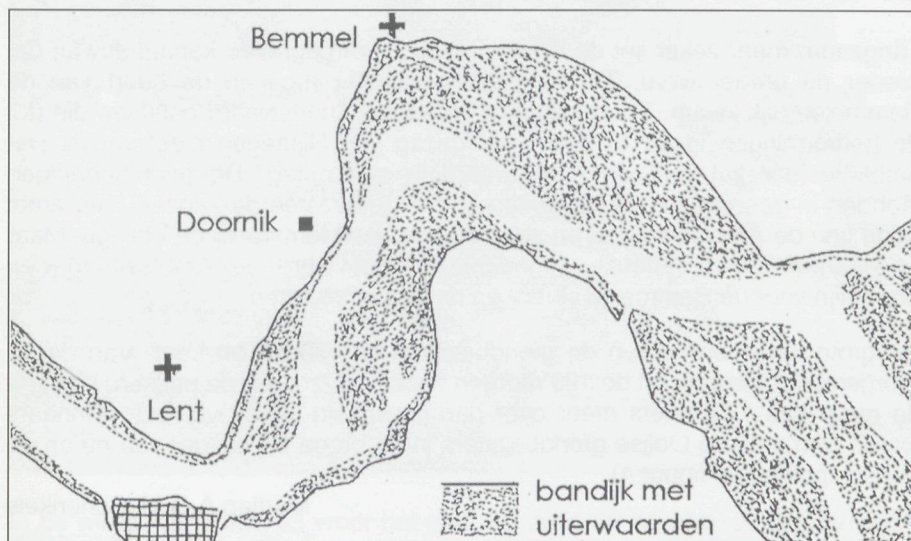
Protesten waren niet van de lucht – Financiële touwtrekkerij

Niet alleen Bommel zou van de doorsnijding profiteren, ook de scheepvaart en de handelsstad Nijmegen hadden alle belang bij de doorsnijding. De moeilijk te nemen dubbele haakse bocht voor Bommel zou verdwijnen en de kans op verlanden van de rivier werd geringer. Maar dat was voor de magistraten in de Burchtstraat geen enkele reden om de beurs te trekken. Dirck van Lynden was in de stad persona non grata omdat men nog lang niet vergeten was dat hij in 1634 de Grift had laten dempen. Dat had de stad veel schade berokkend. Bovendien bleef de ambtman bij de stadsbestuurders hameren op een stadse bijdrage in het onderhoud van de bandijk bij Lent waar de stad bestuursrecht had over de brede Lentse uiterwaarden in het Lentse Schependom. In 1594 waren de grenzen van het Lentse Schependom door het Hof vastgesteld, waardoor de Doornikse uiterwaarden voortaan buiten het Nijmeegse gebied vielen⁵⁾. Nijmegen weigerde pertinent op 'juridische gronden.' Van Nijmegen viel geen cent te verwachten.

Voor die tijd was de doorsnijding een gigantische investering. In de eerste plaats moesten de gronden waar de doorsnijding gepland was, worden aangekocht. In de tweede plaats moest het werk worden aanbesteed en betaald. De gronden in Ooij waren van Roeleman, baron van Byland, heer van Ooij, Persingen en Wercheren. De onderhandelingen hadden een vlot verloop en de koopcontracten werden op 9 mei 1649 getekend. De baron kreeg voor 103 ha uiterwaardenland f 58.000,-. Er waren heel wat gesprekken aan vooraf gegaan, zowel in de Bommelse herberg 'De Lindenboom' als in de Lentse herberg 'De Fortuyn' waar tal van details rond de plannen waren besproken. Tijdens zo'n vergadering op 1 mei in 'De Fortuyn' werden de heren geconfronteerd met protesterende grondbezitters uit Lent en Doornik die hun uiterwaarden al zagen afkalven en met de dijkgraaf en heemraden uit de Ooij

die hun uiterwaarden ten noorden van de Ooijse bandijk verloren zagen gaan. De vele protesten werden voor het provinciaal hof gebracht waar tenslotte alle klagers in het ongelijk werden gesteld. Alleen als binnen vijf jaar aantoonbare schade door de klagers zou worden gemeld, dan moest die schade door de dijkstoel worden vergoed. Ondertussen was in 'De Lindenboom' het werk van de doorsnijding gegund aan de aannemers Jan Gijben uit de Ooij en Hendrik Jelissen en Jan Berntsen uit Oosterhout. Op 13 augustus 1649 werd met het werk begonnen. Voor 1 oktober werd het karwei opgeleverd.

1700 Waal met uiterwaarden na de doorsnijding

Figuur 4: Uit Stede-Atlas van Nijmegen

Na de doorsnijding van de Ooij is voor Bommel de Ambtswaard ontstaan. De gevaarlijke schaaldijk bij Bommel was opgelost, maar nu werd de Doornikse dijk een gevaarlijke schaaldijk. De Doornikse uiterwaarden waren praktisch verdwenen. De Lentse uiterwaarden kalfden in snel tempo af. In de winter van 1747 verdwenen grote stukken in de Waal. Voor 1800 was de smalle strook van nu overgebleven die later door de dijkstoel met kribben werd beveiligd.

De Doornikse dijk werd een onbeheersbare schaaldijk

Tevreden leunden de ambtsbestuurders achterover toen bleek dat het werk zo snel en zo grondig was afgeleverd. Tevreden ook omdat men de aanslag op de financiën van het ambt naar behoren had kunnen afwikkelen. Zonder veel gemor was een toeslag per binnendijkse morgen van 25 stuivers en 4 penningen geaccepteerd. De aankoop van de gronden werd betaald uit leningen van de Van Lynden's en de Nijmeegse Vermeer's. Tegen 6%, dat wel.

Erg lang duurde de tevredenheid niet want in 1650 al moesten de heren vaststellen dat er nog grote hoeveelheden Waalwater langs de Bemmelse dijk klotsten. Bij het schephoofd van de doorsnijding moesten nog langere kribben worden aangelegd om het Waalwater in de gewenste richting te stuwen, wat niet alleen veel hoofdbrekens maar ook een smak geld kostte. Voor Doornik kalfden de uiterwaarden in een beangstigend snel tempo af waardoor de dijkstoel ook daar met kunst en vliegwerk verdere bedreigingen van de dijk moest zien te voorkomen. Een nieuwe onverwachte kostenpost. Dus werd er in 1651 een nieuwe lening afgesloten *...tot de doorsnijdinge die in de Ooij gemaakt is om de rivieren van de Bemmelse dijken af te lijden...*

Langzaam maar zeker liet de Waal zich door het gegraven kanaal duwen dat breder en breder werd. Tot er geen Waalwater meer in de buurt van de Bemmelse dijk kwam. Toen was daar de brede Ambtswaard ontstaan die (tot de hervormingen in 1810) onder het gezag van Nijmegen bleef vallen. Het ambtsbestuur zat met de Ambtswaard in zijn maag. De pachtpenningen stonden in geen relatie tot de rente van het geïnvesteerde kapitaal. Het ambt wilde van de Ambtswaard af en zette de gronden viermaal in de etalage. Maar er kwamen geen serieuze gegadigden. Later werd de Ambtswaard een goudmijn voor de Bemmelse steen- en dakpanfabrikanten.

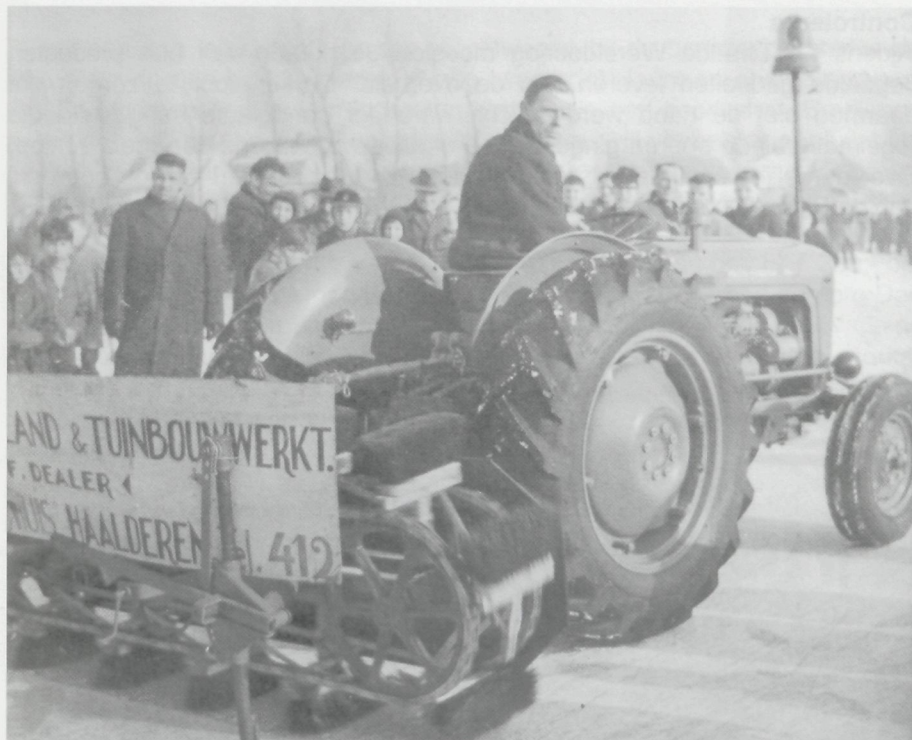
De grote verliezers waren de grondbezitters in Doornik en Lent. Van de 35 morgen voor Doornik en de 123 morgen voor Lent, zonder de passen, bleef na de ramp van 1799 niets meer over dan de smalle strook van nu. Winnaars waren Bommel, de Ooijse grondbezitters in de brede Ooijpolder van nu en de Rijschippers (zie figuur 4).

Martien A.G.M. Schenkels

Noten:

1. In 1591 kwam 'Huis Doornik' in het bezit van de familie Van Beek. In 1611 door erfenis in de familie Van Rhenen. In 1650 was Johan van Voorst de eigenaar.
2. Ridder Borre van Doernic, broer van Barthold van Doernic van 'Huis Doornik', was heer van Hemmen. Hij stierf zonder mannelijke nakomelingen en zo kwam de heerlijkheid in handen van zijn schoonzoon W. van Lynden.
3. In 1695 heeft baron B.F. van Sevenaer 'Doornik' en 'de Groote Logt' van de crediteuren overgenomen waarmee het faillissement van 1689 beëindigd was. Zijn dochter Amelia Candace erfde dit goed. Zij trouwde met Johan Hendrik de Ranitz, heer van Wolferen, Doornik en de Groote Logt.
4. Wanneer de schop in de dijk werd gezet dan wilde dat zeggen dat de dijkgeslaagde niet meer aan zijn verplichtingen kon voldoen. Hij werd dan 'uitgepeind' en zijn dijkvak werd een verloren dijk voor rekening van de dijkstoel tot er een nieuwe dijkgeslaagde was gevonden.
5. De Doornikse uiterwaarden waren tot de tijd van Willem van Arenborch onbetwist behorend tot het Schependom Nijmegen. Daarna werd dat minder duidelijk. De beslissing van het Hof betekende dat een groot deel aan het Nijmeegse Schependom werd onttrokken.

Het vegen van de baan gemechaniseerd

In de winter van 1962-63 vroom het met Kerstmis en vanaf begin januari zelfs 13 weken achtereen. Het was een strenge winter. Op de baan bij café 'De Kolk' in Haalderen werd volop geschaatst. Op zondag werden er wedstrijden georganiseerd waar, gelokt door fraaie prijzen, zelfs landelijk bekende schaatsers als Jeen van den Berg op af kwamen. Er waren wedstrijddagen waarop men enkele duizenden kijkers telde en het verkeer, dat normaal de van der Mondeweg gebruikte, moest worden omgeleid over de Kolkweg.

Arie van Loon was een van de vrijwilligers uit Haalderen die 's avonds de baan veegden. Overdags werkte hij voor het Landbouwhuis. Daar werden in die tijd moderne, door een tractor aangedreven, hooischudders verkocht. Hij had zich goed in de techniek verdiept en zo kwam hij op het idee om de tanden van de schudder te vervangen door bezems. Na enkele aanpassingen functioneerde het apparaat prima als mechanische banenveger. De heer Van Loon haalde er in 1963 de krant mee. En veertig jaar later dus ook nog eens ons Kringblad.

Gerard Sommers

't Is historisch

Controleurs

Tijdens de Tweede Wereldoorlog moesten de boeren van hun producten bepaalde gedeelten leveren aan de overheid. Om er voor te zorgen dat daarmee niet de hand werd gelicht, waren er controleurs aangesteld die regelmatig bij de boeren gingen kijken of alles wel volgens de regels verliep. Over dergelijke controles vertelde de heer Henk Broekman van de boerderij aan de Plak, de volgende verhalen.

Het pand van Broekman op een recente foto.

Op zekere dag kwam een controleur bij Broekman met de boodschap: "Broekman, je hebt een varken te weinig. Ik heb je beesten geteld en het aantal klopt niet met de papieren. Waar is dat varken?" Broekman hield zich van de domme: "Dat is onmogelijk. Je hebt waarschijnlijk verkeerd geteld. Volgens mij zijn er precies zoveel varkens als er op papier staan."

De controleur ging weg met de mededeling, dat Broekman er meer van zou horen. Intussen knipte de boer een stuk uit de omheining weg en verving dat door nieuw materiaal. De volgende dag kwam de controleur terug. "Kom maar eens kijken," zei de boer, "kennelijk is er een varken uitgebroken, want de omheining was stuk. Ik heb het draad moeten vervangen door nieuw." "Waar is dat varken dan gebleven?" "Dat zou ik niet weten," peinsde de boer, "misschien weggelopen, misschien wel door iemand geslacht..."

Weer een dag later stopte er een vrachtwagen bij de boerderij. Behalve de chauffeur en een rijder waren er nog twee controleurs en een politieagent bij. Ze kwamen een varken in beslag nemen als een soort straf. Broekman wees een varken aan waar een stamboom bij was. Hij vermeldde er bij dat het varken zes weken tevoren gedekt was. Dat die dekking geen resultaat gehad had, werd er niet bij gezegd.

Het varken werd aan slager Van Os in Druten verkocht en bracht f 250,- op. Ondertussen werd Broekman voor de rechter gedaagd. Hij kreeg een pro Deo advocaat, die echt zijn best voor hem deed. "Deze man is nu twee varkens kwijt, edelachtbare," zei de advocaat, "daarvan was er één gedekt. Het duurt minstens een jaar voordat een van zijn jonge varkens gedekt kan worden en er biggen geboren kunnen worden. De boer heeft daarom een grote schadepost en hij heeft dus recht op schadevergoeding."

De rechter was het met de advocaat eens en er werd een schadevergoeding uitgekeerd. Broekman kon zich niet meer herinneren hoe hoog het bedrag was, maar wel dat hij er goed mee uitsprong.

Broekman had ook bouwland, ongeveer drie hectare tarwe, goed bruikbaar om brood van te bakken, en ongeveer een halve hectare haver. Van de tarwe moest een aanzienlijk deel geleverd worden en van de haver nauwelijks iets. Daarom zette de boer de kruisjes op het formulier op de verkeerde plaats, zodat de haver op papier tarwe werd en de tarwe haver.

Natuurlijk kwam er een controleur en die bemerkte het bedrog onmiddellijk. "Je hebt je registratiekaart verkeerd ingevuld," zei hij. "Daar kan ik niets aan doen," zei de boer, "ik kan dat allemaal niet lezen. Die letters zijn veel te klein." De controleur zou hem wel eens helpen. Hij vulde de kaart correct in en liet de boer tekenen. Na de ondertekening, toen er bewijs was van de eerste onjuiste invulling, maakte de controleur proces verbaal op. Zo kwam het weer tot een rechtszaak.

"Ik kan niet goed meer lezen, edelachtbare," verdedigde de boer zich, "mijn vrouw zei al steeds: 'Koop eens een bril', maar ja, daar kwam het niet van. En een proces verbaal opmaken nadat ik getekend heb, is toch heel onredelijk..."

Dat vond de rechter ook en hij beperkte de boete tot slechts tien gulden.

Joop Verburg

Advertenties 1929

JAC. A. VAN ENGEN & Zonen **KLEERMAKERS te BEMMEL**

bevelen zich beleefd aan voor het leveren van **eerste** klas
MAATWERK met of zonder blijlevering der stoffen, tegen
concurrerende prijzen. — **WERKBROEKEN** worden na
bestelling in **één** dag geleverd. — Voordeelig adres voor:

— **Petten en Heerenmode-artikelen** —

Van Dinteren's
Schoenhandel

— BEMMEL —
DORPSSTRAAT A-182

De zaak waar men
verkoopt beneden
stadsprijzen

THEOD. BONGERS

BEMMEL - PLAK

HANDEL IN:

HUISHOUDELIJKE ARTIKELEN
GLAS-, PORCELEIN- EN AARDEWERK

ALLEENVERKOOP VAN WECK-INMAAKGLAZEN
SPECIAAL ADRES VOOR COCOS- EN CHINAMATTEN

EERSTE ELECTRISCHE SCHOENMAKERIJ EN SCHOENHANDEL
TH. J. SPANBROEK - HAALDEREN

Beveelt zich beleefd aan voor 1e klasse
MAAT- EN REPARATIEWERK
tegen scherp concurrerende prijzen.

ALLES AFHALEN EN BEZORGEN ZONDER PRIJSVERHOOGING

Historische Kring Bommel

Secretariaat: J. Verburg,
Teselaar 61,
6681 BE Bommel.

Bankrekening: Rabobank Bommel 10.57.26.443

Internetadres: <http://go.to/historischekringbommel>

Samenstelling bestuur: Tel: (0481-)

Drs. M.H.J.M. Kocken (voorzitter/archeologie)	Franciscusstraat 14, 6681 VT Bommel.	465522
J. Verburg (secretaris)	Teselaar 61, 6681 BE Bommel.	461603
G.J. Sommers (penningmeester)	De Houtakker 1, 6681 CW Bommel.	464933
M.J.P. Janssen-v.Gelder (documentatie)	Dorpsstraat 8, 6681 BN Bommel.	464349
A.B.P.M. Stuart (genealogie)	Bakershoeve 106, 7326 DM Apeldoorn.	055-5410637

Redactie:

De redactie voor deze uitgave werd gevormd door Maria Janssen, Marc Kocken, Gerard Sommers, Adri Stuart en Joop Verburg. Kopij en andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Lidmaatschap Historische Kring Bommel:

Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Wilt u ook lid worden, aanmelding kan plaatsvinden bij het secretariaat. De contributie bedraagt € 11,50 per jaar; tweede en volgende gezinsleden betalen € 4,50. Cadeaubonnen waarmee u familie, vrienden of bekenden een jaarlidmaatschap kunt schenken, zijn verkrijgbaar bij de secretaris.

